

APUNTS PER A UNA BIOGRAFIA DE JOAQUIM PUJOL I SANTO: MILITAR, FUNCIONARI, HISENDAT I COL·LECCIONISTA D'ANTIGUITATS

LLUÍS BUSCATÓ I SOMOZA

Resum

Joaquim Pujol i Santo fou un destacat membre de l'elit gironina de les dècades centrals del segle XIX, que va saber aprofitar les oportunitats que la nova societat liberal oferia a la mitjana burgesia per progressar i enriquir-se mitjançant la col·laboració amb el naixent estat liberal. Ràpidament acumulà un important patrimoni agrari, procedent de béns desamortitzats, i ocupà importants càrrecs públics, com l'alcaldia interina de Girona. Alhora, cal destacar que per assolir aquests objectius féu un ús molt intel·ligent de la seva afició al colleccionisme d'antiguitats, ja que aquesta li serví per a establir contactes amb personatges tan destacats com Víctor Balaguer i progressar socialment.

Paraules clau

Arqueologia, historiografia, antiguitats, Empúries, colleccionisme.

Summary

Joaquín Pujol y Santo was a prominent member of the elite of Girona on the central decades of the 19th century. He knew how to take advantage of the opportunities that the new liberal society offered to the middle class to advance and to get rich with the collaboration of the emerging liberal State. He accumulated a significant agricultural heritage, from the expropriated church goods, and held important public positions as the interim Mayor of Girona. At the same time, it should be noted that in order to achieve these goals he made a very intelligent use of his hobby as collectors of antiques. With them he established contacts with leading figures like Víctor Balaguer and made social progress.

Keywords

Archaeology, historiography, antiques, Empúries, collecting.

El joven modesto y temeroso que acaba de abandonar esta tribuna para ir a recoger de manos de nuestro ilustre Presidente la medalla con que ha de honrar su pecho, no es ciertamente para nosotros ningún desconocido. Su nombre os era ya familiar, como lo fue también para todos vosotros el de su padre D. Joaquín Pujol y Santo, a cuya honrada memoria me creo obligado a consagrar un recuerdo seguro al interpretar con ello los sentimientos de la Academia.

Així començà l'erudit i escriptor romàntic Víctor Balaguer (1924-1901) el discurs de recepció, com a nou membre numerari de la *Real Academia de la Historia*, el 18 d'abril de 1886, de l'encara relativament jove historiador gironí Celestí Pujol i Camps (1843-1891). Acte que, fins i tot, meresqué una elogiosa i detallada descripció de la *Gaceta de Madrid* del dia següent.¹

Sens dubte, Celestí Pujol fou un dels més destacats membres del grup d'erudits afeccionats al conreu de la història que sorgí a la ciutat de Girona a la segona meitat del segle XIX.² Aquests, a partir d'uns criteris científics de caire positivista, d'un major rigor metodològic que els seus immediats precedents i,³ perquè no dir-ho, mercès a la inversió d'innombrables hores d'arxiu, ajudaren a renovar el coneixement de la història de la ciutat de Girona amb un ingent conjunt de treballs que encara ens són de gran utilitat i interès. De fet, fou el que assolí un lloc més destacat dins d'aquest grup, si exceptuem el cas del religiós Fidel Fita (1835-1918) –que només residí puntualment a la demarcació–, atès que en ésser nomenat membre numerari de la *Real Academia de la Historia* depassà l'àmbit purament local, ja que ingressà en l'elit d'erudits nacionals que des d'aquesta institució cobrien les necessitats de legitimitació històrica de l'Estat espanyol. Perquè, cal no oblidar-ho, aquesta institució actuà al llarg del segle XIX –i *de facto* encara ho fa ara– com un mitjà de propaganda que ajudava a legitimar una classe social, un sistema polític i un concepte molt concret de Nació espanyola.⁴

¹ *Gaceta de Madrid* (a partir d'ara *GM*) del 19/04/1886.

² NEGRE i PASTELL, Pelayo, "Los historiadores de la primitiva Revista de Gerona", *Revista de Girona*, núm. 75 (1976), p. 207-214.

³ CASASSAS i YMBERT, Josep, "La historiografia del positivisme", *Història de la historiografia catalana*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2004, p. 180.

⁴ PEIRÓ MARTÍN, Ignacio, *Los guardianes de la historia*. Zaragoza: Institución Fernando el Católico, 2006 (2a edició), p. 93.

Curiosament, malgrat haver assolit aquesta envejable posició, Celestí Pujol ha estat un historiador relativament oblidat, tant per la historiografia espanyola com per la catalana (malgrat que ha estat vindicat per destacats investigadors com Jaume Vicens Vives). Possiblement, en el primer cas, això s'hagi produït perquè en morir relativament jove, quan tot just havia assolit una situació vital que li hagués permès desenvolupar amb calma la seva obra,⁵ els seus treballs historiogràfics s'estroncaren sobtadament. I, en el segon cas, l'oblit es degué al posicionament polític i intel·lectual que prengué en contra de les aspiracions regionalistes de caràcter catalanista, la qual cosa féu que els seus treballs fossin ràpidament relegats i oblidats a Catalunya, on era vist com poc més que un traïdor. Serveixi d'exemple d'això que diem la necrològica que publicà el diari *La Vanguardia*, el 3 de gener, signada per l'escriptor, advocat i activista catalanista Josep Roca i Roca (1848-1924), en què es feia una certa crítica al difunt: "Pujol y Camps tenía el defecto de ceder con harta facilidad a los estímulos de una verdadera pasión anti-catalana. Era, en este punto, la viviente antítesis de nuestros catalanistas, para quienes no hay en el mundo cosa mejor que Cataluña, ni anales más gloriosos que los de la historia catalana. En tiempo de Felipe V, hubiera sido Pujol y Camps un acabado *Butifler*".

Però, si el fill ha quedat relativament oblidat, què hem de dir del pare, Joaquim Pujol i Santo que, segons afirmava Víctor Balaguer, havia estat un dels principals erudits i antiquaris del país.⁶ Malauradament, fins a l'actualitat les dades disponibles sobre aquest prohóm en la bibliografia eren extremadament escadusseres, ja que amb prou feines se l'esmentava en algun treball sobre la Comissió de Monuments de Girona –institució amb què col·laborà i, en bona part, dirigí–; i en algun diccionari biogràfic.⁷

⁵ En relació amb aquest fet, cal esmentar la necrològica que li dedicà el seu amic Enric Claudi Girbal, en què transcriví parcialment una carta de Pujol amb les següents afirmacions: *¿Como te conservas? A mi me prueba esto, y mucho más ahora que desde este verano tengo mi Tusculum en el Pardo, a 14 kilómetros de Madrid, y allí me escurro con frecuencia a gozar del bosque, las fuentes, los pájaros y las solanas. Allí si que se trabaja bien por las noches, pues durante el día, me siento dominado por aficiones panteístas y no hay quien me quite del bosque y los tomillares, viendo correr los gamos y saltar los conejos.* Vegeu: CLAUDI GIRBAL, Enric, "Necrología. Don Celestino Pujol y Camps", *Revista de Gerona*, núm. XVI (1892), p. 21

⁶ BALAGUER, Víctor, *Discursos leídos ante la Real Academia de la Historia en la recepción pública de D[on] Celestino Pujol i Camps, el día 18 de abril de 1886*. Madrid: Imprenta y fundición de Manuel Tello, 1886, p. 93 i següents.

⁷ PLA CARGOL, Joaquín, *Biografías de gerundenses (Gerona y sus comarcas)*. Dalmau Carles, Pla, S. A.: Gerona, 1960, p. 107 (hi ha una edició anterior de l'any 1948).

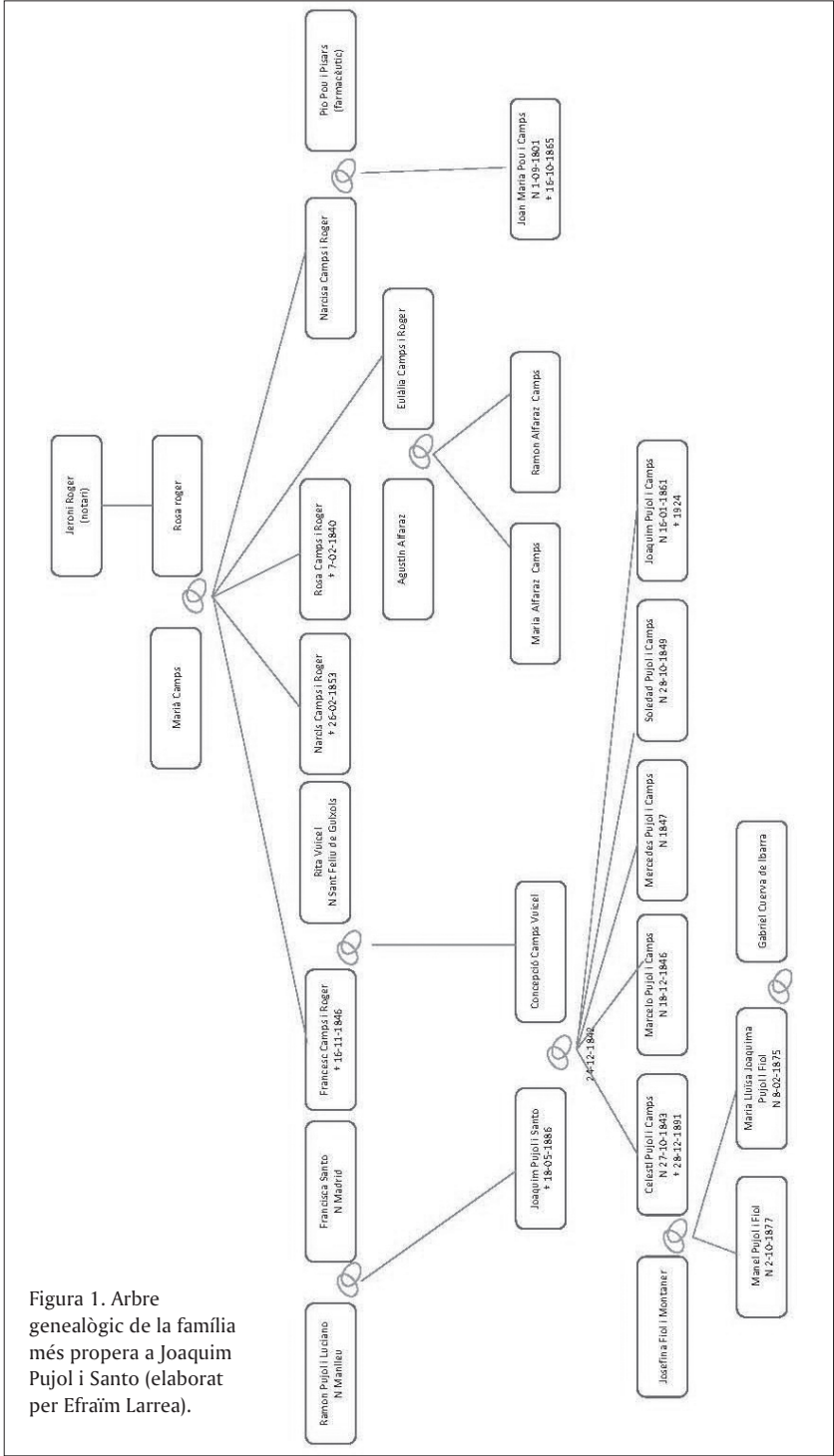

Figura 1. Arbre genealògic de la família més propera a Joaquim Pujol i Santo (elaborat per Efraïm Larrea).

ELS CAMINS DE CLIO

L'origen concret d'aquest treball es troba en el fet que, ja fa uns anys, mentre redactava la que seria la meua tesi doctoral, vaig localitzar un seguit de documents que permetien intuir que Joaquim Pujol i Santo era un personatge molt més complex i interessant que el que fins ara havíem sospitat. Malauradament, per no desviar l'atenció del meu principal tema d'estudi, la història de la protecció del patrimoni gironí durant les dècades centrals del segle XIX, no vaig aprofundir en aquell tema; raó per la qual la recerca sobre aquest personatge va quedar per a una millor ocasió, que afortunadament ha arribat.

Si hom deixa de costat la informació que sobre Joaquim Pujol trobem al fons de l'antiga Comissió de Monuments de Girona, actualment conservada a la seu que el Museu d'Arqueologia de Catalunya té a Pedret (Girona), perquè ja ha estat àmpliament estudiada,⁸ les fonts documentals existents per fer-ne una biografia són molt diverses. En primer lloc, cal esmentar allò que resta del fons familiar, amb prou feines un centenar de documents, que cronològicament van de l'any 1769 al 1888, els quals es conserven a la Biblioteca Nacional de Catalunya. Internament el fons està format per tres blocs de documentació, que corresponen als tres membres de la família esmentats: Francesc Camps i Roger, Joaquim Pujol i Santo i Celestí Pujol. Sembla ser que fou adquirit a un llibreter de vell, ja fa alguns anys. En tot cas, això lligaria amb el fet que, l'any 1904, el gendre de Celestí Pujol, Gabriel Cuervo de Ibarra, intentà vendre sense èxit una part de l'arxiu del seu sogre a la *Real Academia de la Historia*.⁹ A través d'aquesta documentació, bàsicament, ens podem fer una clara idea de les relacions

⁸ CLARÀ, Maria Antònia, *La Comissió Provincial de Monuments Històrics i Artístics de Girona a través de les seves actes (1847-1870)*, Màster en Museologia y Patrimoni. LLORENS i RAMS, Josep Maria; PLANA i PAR, Clàudia; COSTA i VIARNÉS, Immaculada, *La Comissió de Monuments Històrics i Artístics de la província de Girona (1844-1981). Catàleg dels fons documental*. Generalitat de Catalunya: Barcelona, 2006. I, finalment, BUSCATÓ i SOMOZA, Lluís. *De l'antiquarisme a l'arqueologia. La protecció i conservació del patrimoni històric i arqueològic a la província de Girona (1835-1876)*, Tesi doctoral - Universitat de Girona (2011). De fet, en aquest treball ens centrarem en l'estudi de la seva vida privada i professional, bàsicament perquè la seva intervenció en la protecció del patrimoni gironí està força ben estudiada en els treballs esmentats.

⁹ MARQUÉS DE SIETE IGLESIAS, "Real Academia de la Historia: catálogo de sus individuos, noticias sacadas de su archivo", *Boletín de la Real Academia de la Historia*, Vol. CLXXVI, quadern II (1979), p. 299 i 300.

i contactes que establí amb prohoms de la societat gironina i catalana, en bona part mercès al seu matrimoni amb Concepció Camps.¹⁰ En segon lloc, tenim el seu expedient militar, conservat dins del *Archivo General Militar de Segovia*, que documenta àmpliament la seva poc lluïda carrera a l'exèrcit, ja que no passà de tinent graduat, desenvolupada de l'any 1836 fins al 1841.¹¹ En tercer lloc, tenim el seu expedient com a funcionari públic, conservat dins del *Archivo Histórico Nacional*, en què trobem els mèrits assolits dins de l'administració, majoritàriament a la Intendència (hisenda) i al Govern Civil de Girona, de l'any 1841 fins al 1843, juntament amb més dades relatives a la seva activitat militar, lògic si tenim present que la milícia també era un servei a l'estat.¹² A aquests tres fons principals, en què consten les informacions bàsiques de la vida pública del nostre protagonista, cal afegir un ingent conjunt de dades disperses que l'acaben de definir històricament. Per exemple, a l'Arxiu Històric de Girona, fons Diputació/Govern Civil, s'hi conserva un petit expedient personal; també al mateix arxiu, dins dels fons notariaus trobem dades sobre l'adquisició de diverses finques procedents de la desamortització. També a Girona, a Arxiu Històric de la Ciutat de Girona, localitzem alguna escadussera informació sobre la seva pertinença a la Milícia Nacional de la ciutat i a les activitats polítiques que hi desenvolupà, sobretot com a membre de l'Ajuntament gironí. A més, a l'Arxiu Diocesà de Girona, es conserva tant la documentació necessària per refer el seu arbre familiar més proper –llibres parroquials de l'església del Carme, sufragània de la Catedral– i informacions sobre la seva actuació com a membre de diverses institucions culturals: Comissió de Monuments i Junta de Reparació de Temples. Finalment, cal esmentar el *Boletín Oficial de la Provincia*, que conté alguna escadussera però interessant dada sobre les seves activitats com a professional liberal i hisendat. En definitiva, aquest conjunt de documents permeten fer un dibuix força acurat de la vida pública i privada del nostre biografat.

¹⁰ Biblioteca Nacional de Catalunya (a partir d'ara, BCN), Fons Pujol Sants, 1769-1888, Ms. 4421.

¹¹ Archivo General Militar de Segovia (a partir d'ara AGMS), Secció 1, Lligall P-3043 (actualment és consultable pel portal digital PARES).

¹² Archivo Histórico Nacional (a partir d'ara AHN), FC-M^o Hacienda, Exp. 71. Per agilitar la lectura del treball, a partir d'ara, quan se citi un document qualsevol procedent d'aquests fons només s'esmentarà l'arxiu, tipologia documental i data.

UNA FRACASSADA CARRERA MILITAR

Joaquim Pujol i Santo era fill de Ramon Pujol de Luciano, natural de Manlleu i, possiblement, membre de la petita noblesa,¹³ que s'havia instal·lat a Madrid en una data indeterminada, i de Francesca Santo, originària d'aquesta ciutat. Més endavant la família es traslladà al País Valencià, en primer lloc a la ciutat d'Alacant, on nasqué Joaquim l'any 1819,¹⁴ i posteriorment a València. Se'ns escapen les motivacions d'aquests trasllats, tot i que hem de suposar que foren econòmiques, atès que un cop establert en aquesta ciutat es dedicà a la corredoria de lletres de canvi, l'especulació immobiliària¹⁵ i l'explotació d'alguna propietat minera a la Vall d'Uixó (Castelló de la Plana). Tanmateix, aquestes activitats no estigueren exemptes d'algun petit problema amb la justícia, causat per una gestió, diguem-ne, poc transparent dels negocis, com denota el següent anunci publicat al *Diario Oficial de Avisos de Madrid* l'any 1848: "Se cita, llama y emplaza a don Ramón Pujol de Luciano, para que en el término de nueve días, contados desde el en que inserte este anuncio la Gaceta, comparezca a la ala del juzgado de la intendencia general militar, para dar su declaración en causa que en el mismo pende sobre falsificación de carta de pago endosada por el Pujol a don Manuel Fabra".¹⁶

El mes de juliol de l'any 1836, quan amb prou feines tenia 17 anys i en el context de la I Guerra Carlina (1835–1840), Joaquim Pujol i Santo ingressà en el Col·legi Militar de València, que per aquestes dates es dedicava a formar ràpidament nombrosos joves oficials per a servir de carn de canó en el conflicte que devastava el país, on assolí el grau de soldat distingit. Molt probablement, en l'ànim del nostre protagonista hi devia planar la idea de fer carrera a l'exèrcit, ja que les especials circumstàncies del moment permetien

¹³ Les dades relatives a Ramon Pujol són reduïdes. A la pràctica, la seva noblesa s'ha de deduir del full de serveis militars de Joaquim Pujol, en què apareix definit amb qualitat de noble. Alhora, també se'l cita com a subscriptor d'una obra d'agricultura publicada l'any 1816, en la qual apareix com a "Ramon Pujol de Luciano". Vegeu: SANDALIO, Antonio, *Lecciones de agricultura explicadas en la cátedra del Real Jardín Botánico de Madrid el año 1815*, Madrid: Imprenta que fue de Fuentenebro, 1816 (tom I), pàg. XXXIV.

¹⁴ En cap dels documents consultats s'esmenta quina fou la data exacta del seu naixement. Però, segons el seu full de serveis militars, el desembre de l'any 1840 tenia 21 anys complets. En conseqüència, devia nàixer cap a l'any 1819. Vegeu: AGMS (full de serveis, datat el 28/12/1840)

¹⁵ BRINES i BLASCO, Joan, "La desamortització del monestir de Valldigna", *Actes del segon curs simposi sobre el monaquisme cistercenc*, Santes Creus (2008), p. 131

¹⁶ *Diario Oficial de Avisos de Madrid*, del dia 29-11-1848.

obtenir mercès als mèrits de guerra, si hom sobrevivia, un ràpid ascens en l'escalafó.

Concretament, Joaquim Pujol, després d'un curs de formació de poc més d'un any culminat el juliol de 1837 amb excel·lents notes, obtingué el grau de subtinent el mes setembre. Quasi immediatament fou traslladat a la companyia de granaders del segon batalló del *Regimiento de infantería de América 14 de línea*, unitat que suposadament encara existeix amb el nom de *Regimiento de cazadores de montaña América núm. 66*.¹⁷ En concret, passà a ocupar el càrrec que deixava vacant per promoció a la Guàrdia Reial el subtinent Carlos Monfredi. Immediatament, amb la 1a divisió de l'exèrcit de Catalunya, sortí en campanya contra els carlins i participà en diverses accions militars com l'aixecament del setge de la vila de Puigcerdà, l'any 1837, i diverses escaramusses als entorns de Berga i Solsona. Durant l'any següent, en canvi, no participà en cap acció militar, la qual cosa no afavoria gens la seva carrera; i, novament, entrà en combat i es destacà a "las Timbas de Rocafigueras",¹⁸ el dia 20 de gener de 1840. Aquesta acció li permeté ascendir l'any següent i ser nomenat tinent graduat –dins l'exèrcit un graduat era aquell que tenia un grau superior al que teòricament li corresponia, perquè ens entenguem, una mena d'interinatge–, amb antiguitat reconeguda des de la data de l'acció.¹⁹ En definitiva, la guerra no havia estat el catalitzador que hagués pogut permetre l'ascens social de Pujol, ans al contrari, la seva situació professional deixava molt a desitjar, ja que només havia obtingut un ascens des que s'havia incorporat a la milícia i, per a més inri, ni tan sols el tenia consolidat. Serveixi com a exemple comparatiu la trajectòria professional que, per les mateixes dates, tingué Joan Prim i Prats (1814-1870), qui malgrat iniciar la seva participació en

¹⁷ Cal no oblidar que els historials dels regiments espanyols són majoritàriament falsos, atès que al llarg dels múltiples conflictes civils que ha patit l'Estat espanyol, durant els segles XIX i XX, ha estat habitual dissoldre, recuperar o intercanviar expedients de les diverses unitats, sovint de forma caòtica.

¹⁸ A la bibliografia consultada no apareix cap referència a aquesta acció militar, possiblement perquè no degué passar d'una escaramussa. No obstant això, si es té en compte el territori on actuà la unitat de Joaquim Pujol, només hi ha dos llocs amb el topònim de Rocafiguera: un és troba situat entre Ripoll i Campdevànol i l'altre a l'antic municipi de Sora, a Osona. Possiblement, pel fet que es faci referència a timbes, cal pensar que es tractava d'una zona d'orografia difícil, situació que es dona més en el cas del segon que no pas del primer.

¹⁹ AGMS (còpia del nomenament com a tinent per mèrits de guerra estesa pel notari Benito Pastrana de Madrid, del 7/05/1863; l'original era del 22/02/1841).

el conflicte en un grau força inferior, soldat distingit, arribà a la seva fi com a coronel.²⁰ Malauradament per a Joaquim Pujol, en una situació de sobresaturació de càrrecs militars motivada tant per l'increment d'efectius provocat pel conflicte com pel fet que havia calgut integrar els militars carlins que s'havien acollit al Conveni de Vergara, les seves possibilitats de fer carrera a l'exèrcit a la fi del conflicte eren limitades, de manera que hagué de cercar una nova via per promocionar-se socialment.

EL PAS A L'ADMINISTRACIÓ PÚBLICA I L'ARRELAMENT A GIRONA

Pel que fa a la vinculació de Joaquim Pujol amb Girona, tenim constància que hi residia de forma més o menys habitual des de l'any 1838, quan degué arribar-hi com a membre de la guarnició de la plaça.²¹ Durant aquests anys el nostre protagonista establí, com era lògic, estrets contactes amb la millor societat gironina, especialment amb la que seria la seva muller, Concepció Camps, filla del notari Francesc Camps i Roger (1780-1846). De fet, probablement, fou aquesta relació amorosa allò que el decidí a fer el salt i reincorporar-se a la vida civil; això sí, fent ús dels seus pretèrits mèrits militars per tal d'obtenir un bon destí dins de la incipient administració provincial que, amb més mancances que virtuts, tot just s'estava organitzant.²² En concret, el mes de setembre del 1841 Joaquim Pujol fou nomenat oficial de primera de l'administració de rendes de Girona.²³ Per entendre la facilitat d'aquest pas, hem de tenir present que per aquestes dates la línia de separació entre l'administració civil i la militar era molt tènue, ja que els seus

²⁰ ANGUERA, Pere, *El general Prim. Biografía de un conspirador*, Barcelona: Edhasa, 2003, p. 36 i següents.

²¹ Per un full d'empadronament municipal de l'any 1865 sabem que aquest any ja portava 27 anys de residència a la ciutat de Girona. Alhora, dins del seu expedient militar consta que el desembre de 1840 sol·licità un permís extraordinari de tres mesos per atendre qüestions familiars a València. L'esmentada sol·licitud fou feta a Girona, la qual cosa demostra que s'hi trobava destinat. Vegeu: AGMS (sol·licitud de llicència temporal del 28/12/1840; aprovada el 21/01/1841).

²² NIETO, Alejandro, *Historia administrativa de la regencia de María Cristina*, Barcelona: Ariel, 2006, p. 67

²³ *Atendiendo S[uj] A[lteza]. S[er]enisima] el Regente del Reino a los méritos que adornan a D. Joaquín Pujol teniente del Regimiento Infantería 14 de línea y a los servicios que ha prestado en la última campaña, se ha servido conferirle la plaza de oficial primero de la Administración de Rentas de Gerona dotada con seis mil reales y vacante por separación del que la obtenía.* Vegeu: AGMS (ofici del ministre d'Hisenda al director general de Rendes, del 22-09-1841).

Ann: 1843

= 71 =

Don *Joaquín Pujol y Santo* natural de *Alcantara* provincia de *Valencia* ciudad de *Castellón*, en su estado *casado*, tiene los méritos y circunstancias que se expresan á continuación:

DESTINOS QUE HA SERVIDO y en virtud de que nombramientos, con expresión de sus causas.	FECHAS de los nombramientos.	IDEM de su ocupación en los res- pectivos empleos.	SUELDOS que ha disfruta- do de activo ó pasivo.	TIEMPO de servicio en cada destino.			IDEM de cada sueldo.		
				Años.	Meses.	Días.	Años.	Meses.	Días.
<i>Distinguido en el Colegio Me- dico de Valencia: orden de la Inten- dencia General de Real Cédula de Subsistencia del Regt. 1.º de In- fancia de Lima, por Real orden de Estado de Tesorería por ocasión de Guerra: Real orden de 11 de Mayo de 1835.</i>	<i>21 Julio 1836</i>	"	"	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>14</i>	"	"	"
<i>Oficial 2.º de la Armada de Puercas Unidas de la Provincia de Gerona, por Real orden de Acuerdo de sueldo por Real or- den de 31 de Mayo de 1832.</i>	<i>5 de Abril 1837</i>	"	<i>3258.</i>	<i>2</i>	<i>1</i>	<i>15</i>	"	"	"
<i>Oficial 2.º de la Armada de Puercas Unidas de la Provincia de Gerona, por Real orden de Acuerdo de sueldo por Real or- den de 31 de Mayo de 1832.</i>	<i>2 de Enero 1840</i>	"	<i>3258.</i>	<i>1</i>	<i>8</i>	<i>2</i>	"	"	"
<i>Oficial 2.º de la Armada de Puercas Unidas de la Provincia de Gerona, por Real orden de Acuerdo de sueldo por Real or- den de 31 de Mayo de 1832.</i>	"	"	"	<i>5</i>	<i>2</i>	<i>1</i>	"	"	"
<i>Oficial 2.º de la Armada de Puercas Unidas de la Provincia de Gerona, por Real orden de Acuerdo de sueldo por Real or- den de 31 de Mayo de 1832.</i>	<i>23 de Abril 1841</i>	"	<i>6000.</i>	<i>1</i>	<i>3</i>	<i>24</i>	"	"	"
<i>Oficial 2.º de la Armada de Puercas Unidas de la Provincia de Gerona, por Real orden de Acuerdo de sueldo por Real or- den de 31 de Mayo de 1832.</i>	"	"	<i>8000.</i>	"	"	"	"	"	"
<i>Oficial 2.º de la Armada de Puercas Unidas de la Provincia de Gerona, por Real orden de Acuerdo de sueldo por Real or- den de 31 de Mayo de 1832.</i>	"	"	<i>15 Cent. 1833</i>	"	"	"	"	"	"
<i>Rehabilitado para obtener desti- no analogo, con goce de 1/2 parte de su sueldo, por Real orden de 11 de Mayo de 1835, en que ocupó la plaza de sueldo, (Real orden de 19 de Mayo de 1835) por Real orden de Estado de Tesorería por ocasión de Guerra.</i>	<i>20 de Abril 1835</i>	"	<i>6000.</i>	"	<i>2</i>	<i>25</i>	"	"	"
<i>Oficial 2.º del Bat. Político de las Fuerzas Armadas de Gerona, por orden de la Comandancia de Bat. de Gerona por el fallecimiento de su comandante ocurrido en 7 de Mayo de 1833, quasiante en la 2.ª clase de oficial 1.ª categoría, sin sueldo.</i>	<i>16 Junio 1835</i>	"	<i>8000.</i>	"	<i>2</i>	<i>22</i>	"	"	"
<i>Oficial 2.º del Bat. Político de las Fuerzas Armadas de Gerona, por orden de la Comandancia de Bat. de Gerona por el fallecimiento de su comandante ocurrido en 7 de Mayo de 1833, quasiante en la 2.ª clase de oficial 1.ª categoría, sin sueldo.</i>	"	"	"	"	"	"	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>24</i>
<i>Total de servicios hasta fin de Octubre de 1847. . . .</i>				<i>12</i>	<i>1</i>	<i>14</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>0</i>

Figura 2. Caràtula de l'expedient de mèrits obtinguts en l'administració pública de Joaquim Pujol i Santo (Archivo Histórico Nacional).

membres procedien majoritàriament dels mateixos estrats socials. A més, l'exèrcit era per aquestes dates la institució més sòlida del nou estat liberal i, en conseqüència, no era gens estrany el pas d'un àmbit a l'altre.²⁴

Un cop establitzada la seva situació personal, pogué contraure matrimoni amb l'esmentada Concepció Camps,²⁵ a l'església del Carme –sufraigània de la Catedral–, el dia 24 de desembre de 1842.²⁶ El matrimoni entre Joaquim i Concepció fou força prolífic, ja que tingueren cinc fills: tres nois i dues noies. L'hereu fou Celestí, que nasqué el 27 d'octubre de 1843; el segon fou Marcel, nascut el 18 de desembre de 1846, que amb els anys esdevingué perit químic i desenvolupà la seva vida professional a l'illa de Cuba;²⁷ la tercera fou Mercedes, nascuda entorn l'any 1847 –no hem localitzat la seva inscripció baptismal–; a continuació vingué Maria Soledat, el 27 d'octubre de 1849; i, finalment, el petit de la família, Joaquim, nascut el 17 de gener de 1861,²⁸ que desenvolupà una important activitat com a metge radiòleg.²⁹

Com ja s'ha avançat, l'entroncament amb la nissaga dels Camps era tot un èxit per al nostre nouvingut, ja que aquesta família formava part de l'elit gironina des del segle anterior i comptava amb òptims contactes socials. El besavi de la seva dona, Jeroni Roger, havia heretat la notaria del seu pare i la

²⁴ CARR, Raymond, *España 1808-1975*, Barcelona: Ariel, 1988, p. 215 i següents.

²⁵ El casament, a més, coincidí amb un gens negligible augment de sou de Pujol, que passà de cobrar 6.000 rals a percebre'n 8.000, com a resultat d'un reial decret que igualava el sou dels treballadors de les províncies de tercera amb la resta. Vegeu: AHN (ofici de trasllat a l'Intendent de Girona d'una reial ordre, del 31/12/1842, comunicada a Pujol el 15/01/1843).

²⁶ "A los veinte y cuatro de diciembre de mil ocho cientos quarenta y dos D[o]n Joaquín Pujol soltero, nat[ur]a]l de Alicante, obispado de Orihuela y vecino de esta Parro[quia] de la cathedral de Gerona, hijo legitimo de D[o]n Ramon Pujol natural de Manlleu, obispado de Vich, y de D[o]ña Franc[is]ca Santo, nat[ur]a]l de Madrid (...) y D[o]ña Concepción Camps sol[ter]a nat[ur]a]l y vecina de la parroq[ui]a de Sant Feliu de esta ciudad, hija legitima de D[o]n Franc[is]co Camps y Roger, Notario de esta, y de Rita Vuicel". Vegeu: Arxiu Diocesà de Girona (a partir d'ara, ADG), Parròquia de la Catedral –sufraigània del Carme. Llibre de Matrimonis M-4.

²⁷ Concretament, a la *Revista de Girona* de l'any 1878 hi trobem un article seu enviat des de l'Havana, publicat en dues fases, titulat: "Cuestión gramatical", p. 225 i 270. També tenim constància que ocupà diversos càrrecs en l'administració de l'illa i que participà en la política local. Per exemple, l'any 1885 publicà el llibre *Apuntes para el presente y porvenir de Cuba*, on defensava l'equiparació entre l'illa i la resta de províncies espanyoles.

²⁸ ADG, el Carme. Llibre de baptismes núm. 12 (1824-1850) i núm. 14 (1858-1865).

²⁹ A tall purament anecdòtic, cal esmentar que fou l'autor del primer experiment de telefonia que tenim constància que es féu a la ciutat de Girona. Vegeu: *Revista de Gerona*, apartat *Notícias*, núm II (1878), p. 237.

passà al seu gendre Marià Camps; i aquest al seu fill Francesc Camps i Roger, sogre de Pujol. Alhora, Marià Camps també havia ocupat importants càrrecs administratius a la ciutat, ja que l'any 1768 havia estat síndic personer de la població.³⁰ A més a més, el sogre de Pujol havia guanyat un gran prestigi social per la seva activa participació en la Guerra de la Independència (1808–1814) quan, segons les seves pròpies paraules, sent “joven y soltero, tuve que olvidar la pluma por la Espada, y acudir a la defensa de la patria atacada”. En concret, participà en els dos primers setges que patí la població, primer com a cap de sometents i després com a capità de la cinquena companyia del segon terç de voluntaris.³¹ Pels seus serveis durant el segon setge, a més, fou públicament felicitat per Joaquim O'Reilly –capità del regiment Ultònia i governador del castell de Montjuïc–.³² Posteriorment, fou traslladat a la fortalesa d'Hostalric, on els francesos el van capturar, de manera que passà la resta de la guerra a França com a presoner. Un cop retornat, i després de ser purificat –és a dir, es comprovà que no tenia dèries liberals–, es reincorporà a la notaria l'any 1818.³³

Un cop a Girona i retornat als seus quefers, Francesc Camps, igual que havia fet el seu pare, ocupà diversos càrrecs públics a la ciutat. Per exemple, tenim constància que ja ho féu durant el Trienni Liberal (1820-1823), quan fou membre del consistori municipal durant els anys 1821 i 1822, això sí, mantenint una actitud molt moderada, quasi refractària, enfront del nou ordre constitucional.³⁴ Mostra clara d'això és que en produir-se la invasió dels Cent Mil Fills de Sant Lluís restà a la ciutat i col·laborà amb els ocupants.³⁵ Posteriorment, ocupà d'altres càrrecs públics com el de síndic

³⁰ TORRAS, Josep Maria, “De jurats a regidors: l'Ajuntament borbònic de Girona en el segle XVIII”, *El govern de la ciutat (I): de la Gerunda romana (segle I aC) a la Girona Borbònica (segle XVIII)*, Girona: Ajuntament de Girona, 2011, p. 159.

³¹ AHG, fons notarial, districte de Girona, notaria 1, núm. 1189 (any 1818 – 1819).

³² MORALES GARCIA, Francesc Xavier; BOHIGAS MAYNEGRE, Jordi, *Girona 1808-1809. Setges, guerra i societat a la Catalunya del nord-est*, Girona: Diputació de Girona, 2010, p. 44.

³³ MIRAMBELL i BELLOC, Enric, “La fe pública notarial a Girona durant la Guerra de la Independència”, *Revista de Girona*, núm. 141 (1990), p. 42. I també: BNC, Ms. 4421/3 (certificat de comportament, signat per diversos caps militars al dipòsit de presoners de Saint-lô -Baixa Normandia-, del 12/05/1814).

³⁴ QUER i CARBONELL, Josep, “L'oligarquia gironina durant el Trienni constitucional”, *Revista de Girona*, núm. 122 (1987), p. 80. I també: PUIG, Lluís Maria de, *Girona, guerra i absolutisme. Resistència al francès i defensa de l'antic règim (1793-1833)*, Girona: Ajuntament de Girona, 2007, p. 89.

³⁵ BNC, Ms. 4421/3 (minuta sense signar ni datar –redactada per Francesc Camps– declaració de conducta moral i política durant el Trienni i fins a l'any 1827).

personer l'any 1833, primer tinent d'alcalde l'any 1835 i, més endavant, la secretaria de la Junta Provincial de Beneficència, l'any 1836.³⁶ Finalment, el 1839, fou nomenat batlle provisional, en substitució del recentment electe Joaquim Ferrer, que no arribà a ocupar el càrrec per haver estat exonerat per la Diputació Provincial.³⁷ No obstant això, sembla que aquest darrer nomenament no fou del seu gust, ja que tractà de dimitir-ne tan aviat com li fou possible, al·legant com a causa la seva avançada edat i mala salut.³⁸

A més, aquí no acabava la cosa, ja que la resta de la família de la seva muller també es trobava socialment ben posicionada. Per exemple, el germà del seu sogre era el prevere Narcís Camps i Roger (?–1853), beneficiari de la catedral, catedràtic de retòrica i director del Seminari conciliar.³⁹ Alhora, Concepció era cosina de Joan Pou i Camps (1801–1865), fill de Narcisa Camps i Roger i del farmacèutic gironí Pío Pou i Pisars qui, tot i dedicar-se professionalment a l'ensenyament de la medicina i la farmàcia, és recordat per ser un dels introductors de la fotografia a Espanya.⁴⁰ No obstant això, allò que el feia interessant per a Joaquim eren els seus contactes a la capital, puix que fou diputat per Girona a les Corts durant el bienni 1838-1839. Finalment, per part d'una segona tia, Eulàlia Camps i Roger, Concepció estava emparentada amb Agustín Alfaraz, membre d'una important i tradicional nissaga de militars.⁴¹ En definitiva, Pujol i Santo féu un molt bon casament, tant per la posició econòmica i social de la seva muller com pels contactes familiars que li proporcionà.

³⁶ SIMÓN TARRÉS, Antonio, *La crisis del antiguo régimen en Gerona*, Barcelona: Universidad de Barcelona, 1985, p. 211 i 228. I també: *Boletín Oficial de la Provincia* (a partir d'ara BOP), de data 30-01-1836.

³⁷ Arxiu Municipal de Girona (a partir d'ara AMGI), llibre d'actes de l'Ajuntament de l'any 1839 (sessió del dia 01/09/1839).

³⁸ BCN, Ms. 4421/3 (còpia de l'acta de presa de possessió del càrrec i exposició de motius per renunciar-hi, del 1/09/1839).

³⁹ FLORENSA i PARÉS, Joan, *L'ensenyament a Catalunya durant el Trienni liberal (1820-1823). El mètode dels escolapis*, Barcelona: Edicions de l'Abadia de Montserrat, 1996, p. 185.

⁴⁰ MARTOS CAUSAPÉ, José Félix, "Del daguerrotipo al colodión: la imagen de España a través de la fotografía del siglo XIX", *Berceo*, núm. 149 (2005), p. 13.

⁴¹ BNC, Ms. 4421/3 (certificat de baptisme de Maria Alfaraz Camps, signat per José María Romero, capellà del regiment d'infanteria de Línia d'Amèrica, del 4-06-1804). Posteriorment, es maridà, l'any 1819, amb Don Canuto Ramón Antonio Aguado, auditor dels exèrcits de Castella la Vella. El matrimoni també tingué un segon fill, Ramon Alfaraz Camps, que assolí importants càrrecs a l'exèrcit i, fins i tot, obtingué el títol de Marquès de Torremegía.

ELS PERILLS D'UNA MALA ELECCIÓ POLÍTICA

La situació política i social del país a finals de l'etapa de govern del general Espartero (1840-1843) era explosiva, bàsicament a causa de la seva pèssima gestió política i econòmica. Una clara mostra d'aquest malestar fou la revolta popular que esclatà a Barcelona el mes de novembre del 1842, motivada per la seva política repressora i lliurecanvista. A Girona ciutat, del 20 al 22 de novembre, hi hagué un cert rebombori perquè la ciutat s'afegís a la insurrecció, bàsicament entre diversos elements de la Milícia Nacional i de la guarnició de la plaça. Davant les peticions perquè es formés una junta popular a imitació de la barcelonina, l'Ajuntament, la Diputació i les autoritats civils, econòmiques i judicials acordaren que els representants de la Milícia i els comissionats dels tres barris que llavors tenia la ciutat nomenessin una Junta Auxiliar de la Municipalitat, de la qual Francesc Camps i Roger fou un dels membres més destacats. Aquesta, però, estigué formada per membres de l'elit local, de manera que no prengué cap postura revolucionària i, bàsicament, es limità a col·laborar amb les autoritats per a mantenir l'ordre.⁴²

Pel que fa a Pujol, amb tota seguretat pel fet de ser funcionari i antic militar, per aquestes dates era un destacat membre de la Milícia Nacional de Girona. Concretament, formava part de la companyia d'artilleria,⁴³ que era la políticament més radical, de manera que es deixà portar i participà activament en els aldarulls. Malauradament per a ell, un cop Barcelona va ser ocupada per les forces d'Espartero després d'un cruel bombardeig, la Milícia fou desarmada i dissolta i ell encausat i cessat.⁴⁴ Òbviament, això era un veritable desastre econòmic per a ell i la seva família, atès que es

⁴² BOSCH i PORTELL, Mònica, "De la regència d'Espartero al segon període de govern moderat", *Història de Girona*, Girona: CCG Edicions, 2006 (segona edició), p. 397.

⁴³ "El primer document on consta com a membre d'aquest batalló és una petició feta per diversos dels seus membres perquè es vetés el nomenament de Joaquim Massaguer com a tinent del cos, a causa d'un suposat desfalc de diners públics, fins que el tema no es resolgués". Vegeu: Arxiu Municipal de Girona. Milícia Nacional (a partir d'ara AMGI/MN) VII. 2.1, (ofici a l'alcalde del 14/03/1842).

⁴⁴ "El Exc[elentis]mo Señor S[ecreta]rio de Estado y del Despacho de Hacienda me ha comunicado con fecha 3 del actual una orden de S[u] A[lteza] S[uprema] el Regente del Reyno disponiendo la suspensión del empleo y sueldo entre otros del oficial 1a de la Adm[inistración] de Provincia a D[on] Joaquín Pujol, y ordenando al propio tiempo se le forme la competente causa por la parte que se supone tomó en los últimos acontecimientos de esta Capital que es lo que ha producido dicha suspensión". Vegeu: AHN (còpia de l'ofici de trasllat de l'intendent de la província a Joaquim Pujol, del 15/01/1843).

quedava sense mitjans econòmics per alimentar-la. En conseqüència, en un primer moment, Joaquim Pujol tractà de mobilitzar els seus contactes familiars per mirar de recuperar la feina. Per això, sol·licità l'ajut de l'oncle de la seva muller, el ja esmentat Agustín Alfaraz;⁴⁵ alhora que intentava negar la seva participació en els fets que se li imputaven. L'estratègia, inicialment, funcionà a la perfecció, atès que fou exonerat el 20 d'abril de 1843, de manera que al mes següent ja sol·licitava la seva reincorporació en una plaça d'igual categoria que la que ocupava en ser cessat, ja que la recuperació de l'anterior no era factible. La situació, doncs, li era força favorable, ja que si bé no reocupà la seva plaça restava a l'espera de rebre en breu un nou nomenament i, a més, mentre es mantingués en aquesta situació tenia el dret a percebre 2/3 parts del seu sou.⁴⁶ No obstant això, abans no s'hagués fet efectiu aquest retorn, la inestabilitat política existent al país el dugué a prendre un posicionament polític que, sens dubte, lamentà posteriorment.

A mitjans de 1843, el govern d'Espartero es precipità finalment al desastre, ja que la política de mà dura que emprava per suprimir qualsevol mena d'oposició provocà que perdés de forma creixent la simpatia dels sectors més progressistes del liberalisme, sense guanyar-ne en els ambients moderats. El resultat fou que, en relativament poc temps, es creà una poderosa coalició d'enemics del regent, en la qual es barrejaven moderats, progressistes i, fins i tot, republicans.⁴⁷ Espartero, mancat de suports i després d'un cruel i inútil bombardeig de la ciutat de Sevilla, que s'havia revoltat, acabà per exiliar-se a finals del mes de juliol. El resultat més visible d'aquest esclat revolucionari fou la creació de diverses juntes provincials que donaren suport a la revolta i a qui havia esdevingut un dels seus principals valedors, el general Francisco Serrano (1810–1885). Aquest cap militar, per tal d'obtenir el suport popular, prometé, entre altres coses, afermar la Constitució de 1837, proclamar la majoria d'edat d'Isabel II (per evitar noves

⁴⁵ "Muy Sr. mío y amigo: el expediente relativo a D[o]n Joaquín (y no Juan) Pujol se halla en esta Dirección y se despachará con toda brevedad. Su reposición en el destino que obtenía no es posible porque ya está marchando para desempeñarlo el nuevamente nombrado. Lo que sí se hará, es remitir el expediente al Ministerio a fin de que se le habilite para su colocado y a fin de que se le tenga presente para serlo en destino análogo al que ha perdido". Vegeu: BNC, Ms. 4421/4 (ofici de José Maria Gómez de Salazar a Don Agustín Alfaraz, del 24/03/1843).

⁴⁶ AHN (còpia de l'ofici de trasllat de l'Intendent de la província a Joaquim Pujol, del 1/05/1843).

⁴⁷ FONTANA, Josep, *La fi de l'Antic Règim i la industrialització (Història de Catalunya dirigida per Pierre Vilar)*, Barcelona: Edicions 62, 1988, p. 288.

regències) i, sobretot, constituir una Junta Central a Madrid que representés les provincials que havien protagonitzat l'alçament.⁴⁸

Pel que fa al cas concret de Girona, la revolta s'havia iniciat a la vila de la Bisbal, on el dia 12 de juny s'havia instal·lat una Junta Provisional de Govern de la Província, presidida per l'hisendat Ramon Cabrera (1794–1874). Davant d'aquest fet el governador civil, Pedro Nicanor, endebades intentà decretar l'estat de setge per fer front a la subversió.⁴⁹ Pocs dies després, el 14, es pronunciaren les principals ciutats de la província, inclosa la capital. Immediatament, s'instal·là a Girona una Junta Popular Directiva Provisional, que es dissolgué quasi tan ràpidament com s'havia format, després d'ordenar la reorganització de la Milícia Nacional. Finalment, el 29 de juny, es constituí l'anomenada Junta Suprema de Govern de la Província de Girona, presidida pel ja esmentat Ramon Cabrera.⁵⁰

Joaquim Pujol, que s'havia destacat durant els aldarulls que tingueren lloc el dia 13 a Girona a favor del moviment insurgent, ja que: “fue uno de los primeros que se presentaron en la plaza del Vino para dar el grito de alzamiento, y resistir a las amenazas de la Autoridad militar”, fou ràpidament premiat per les noves autoritats. En primer lloc, ocupà novament una plaça destacada a la Milícia Nacional de la ciutat, atès que en les eleccions internes d'aquest cos, que tingueren lloc el 18 de juny, fou elegit tinent de la companyia d'artilleria i membre del seu consell disciplinari.⁵¹ I, en segon lloc, fou readmès a l'administració pública, aquest cop en el Govern Civil.⁵²

Per desgràcia per als revoltats que no militaven dins dels rengles moderats, un cop obtinguda la victòria, el nou govern oblidà ràpidament les promeses realitzades. Primerament, es negà a convocar la Junta Central i, per si amb això no n'hi hagués prou, ordenà la dissolució de les provincials. La gran majoria ho acceptaren, però algunes s'hi resistiren. En el cas concret de Girona, el mes d'agost la Junta cessà en les seves funcions, tot i que alguns

⁴⁸ FONTANA, Josep, *La revolució liberal a Catalunya*, Lleida: Eumo editorial & Pagès Editors, 2003, p. 135.

⁴⁹ MIRAMBELL i BELLOC, Enric, *Historia del Gobierno Civil de Girona*, Madrid: Ministerio del Interior, 1992, p. 45.

⁵⁰ BOSCH i PORTELL, Mònica, “De la regència d'Espartero al segon període de govern moderat”, Girona: CCG Edicions, 2006, p. 398.

⁵¹ AMGI/MN VIII. 2. 1., lligall 9 (acta d'elecció d'oficials a la companyia d'artilleria, del 18/06/1843).

⁵² AHG/GC. D 201/40 (ofici de la Junta Provisional al governador civil, del 17/06/1843).

dels seus membres s'hi oposaren.⁵³ És a dir, era només qüestió de temps que es produís un trencament entre els antics aliats contra Espartero.⁵⁴ Finalment, el conflicte esclatà el mes de setembre de 1843, amb la insurrecció de la ciutat de Barcelona. Malgrat que, en teoria, els insurrectes comptaven amb la promesa d'ajut d'altres juntes, de seguida la revolta quedà circumscrita a Catalunya, de manera que el Govern de Madrid pogué concentrar les seves forces, que, com a mostra del canvi polític operat des de la caiguda d'Espartero, foren dirigides pel militar progressista Joan Prim.⁵⁵

A la província de Girona els revoltats tingueren un cert èxit a les ciutats principals, a la costa i a les guarnicions militars, de manera que els jamancis o centralistes –nom que rebien els juntistes–⁵⁶ dominaven l'eix Figueres-Girona, inclòs tot l'Empordà (Alt i Baix); alhora que també ocuparen momentàniament la vila d'Olot i el castell d'Hostalric. A Girona ciutat les primeres espurnes del conflicte s'encengueren el dia 4 de setembre, quan hi hagué un primer aldarull provocat per uns homes que hi penetraren per la porta de l'Areny (grosso modo l'actual plaça Catalunya). Aquests cantaren i donaren visques a la Junta Central, però sense que de moment la cosa anés a més. L'esclat definitiu es produí la nit del 6 al 7 de setembre, quan tingué lloc una nova entrada de grups procedents de la rodalia, que es concentraren davant de l'Ajuntament. No obstant això, sembla ser que l'adhesió de la ciutat al moviment fou poc entusiasta, car una font contrària als revoltats xifrà el nombre de manifestants originaris de la ciutat només en 42, alhora que remarcava que allò que donà empenta al moviment foren els elements procedents de l'exterior. Fins i tot sectors que s'havien mostrat més favorables a les revoltes precedents, com la Milícia Nacional i el funcionariat, ara es mostraren poc receptius. En concret, entre els treballadors públics només una petita part es posicionà a favor del moviment, destacant-se

⁵³ *Boletín Oficial de la Provincia* (a partir d'ara BOP) del 15-08-1843.

⁵⁴ ARTOLA, Miguel, *Partidos y programas políticos, 1808-1936. I Los partidos políticos*, Madrid: Alianza Editorial, 1991, p. 240 i 245.

⁵⁵ CURET, Francesc, *La Jamància 1842-1843*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor, 1961, p. 45. I també: ANGUERA, *El general...*, p. 139 i següents.

⁵⁶ El mot *jamància* està relacionat amb els termes gitanos *jamar* o *jalar*, és a dir, 'menjar'. Amb tota probabilitat prové del caràcter popular dels seus membres, un exèrcit d'extracció popular que sovint passava gana, de manera que el nom era utilitzat en caire despectiu per indicar el suposat motiu del seu alistament: obtenir un mitjà de manutenció. Pel que fa al motiu centralista, aquest fa referència al fet que demanaven la formació d'una Junta Central.

Ignaci Irigoyen i Joaquim Pujol, ambdós del Govern Civil. Dins de la Milícia Nacional el cos més favorable als insurrectes fou la ja esmentada companyia d'artilleria, raó per la qual en fracassar el moviment fou l'ase dels cops, com es pot observar en el següent fragment extret de l'escrit del citat anònim: “La compañía de artillería de ésta se componía de los mas bullangueros y en mal sentido de la población, y sus oficiales eran: Pérez, interventor de correos, Pujol [el nostre biografiat], empleado, y Boada, diputado provincial, que se han adherido y apoyado de veras el movimiento”.⁵⁷ No obstant això, la passivitat de les autoritats i el pronunciament de la guarnició de la plaça a favor dels revoltats els assegurà el triomf.⁵⁸

En no comptar Joan Prim amb prou forces per a assaltar les fortificacions de Barcelona i, segurament, en voler evitar un combat urbà amb un resultat incert, optà per assetjar-la. En aquesta tasca comptà amb el gran avantatge de dominar el castell de Montjuïc i la Ciutadella, des d'on la podia batre impunement —de fet, llançà més bombes sobre la vila que el seu predecessor Espartero—, alhora que dificultava possibles sortides de les forces centralistes. Un cop acomplert aquest primer objectiu, inicià l'ocupació *manu militari* del territori revoltat —augmentava així l'aïllament de la capital—. En conseqüència, avançà ràpidament cap al nord, deixà de costat el castell d'Hostalric —aquest fou rodejat per milicians i sometents dels voltants—, i es llançà sobre Girona a finals de setembre. Per motius diversos la ciutat no estava preparada ni físicament ni anímica per a resistir un atac d'aquestes característiques, que es perllongà de l'1 d'octubre al 9 de novembre, quan Prim

⁵⁷ “Vino la noche del 6, aparecieron insignificantes grupos en la plaza de la Constitución, se dieron voces alarmantes y se aclamó la Junta Central y la erección de la minoría de la Junta de junio en suprema de Gobierno de la Provincia (...) en la noche del 8 de septiembre recorrieron las calles con palos y gritos de mueras, y acometieron y acuchillaron infame y cobardemente a un inerme, pero valiente Nacional de este batallón, que se retiraba tranquilo a su casa”. ANÒNIM, *Breve reseña de las ocurrencias políticas, estragos e inundaciones del río Galligans y del sitio de Gerona, en setiembre, octubre y noviembre de 1843*, Gerona: Imprenta y librería de J. Grases, 1843, p. 4-8 i 33. De fet, un cop finit el conflicte, diversos membres de la Milícia negaren haver donat cap mena de suport al moviment i imputaren el triomf dels revoltats a la manca de resolució de les autoritats provincials i locals. En concret, publicaren un manifest a la Nació espanyola on detallaven la seva conducta, que fou reproduït a la *Gaceta de Madrid* (a partir d'ara GM). Vegeu: *Manifiesto que da a la Nación el batallón de Milicia nacional de Gerona 2º de línea, sobre su conducta con motivo del sedicioso movimiento ocurrido en esta capital el día 7 de setiembre último* dins la GM del 9/01/1844.

⁵⁸ CLARA, Josep, *La clau del regne. Girona, setges i mites*, Barcelona: Rafael Dalmau Editor, 2008, p. 79.

Figura 3: Gravat del segle XIX en què es representa l'atac a la Ciutadella de Barcelona per part de la Jamància. Aquesta fou una revolta de base popular dirigida pels sectors més radicals del liberalisme que, malgrat obtenir alguns èxits inicials, en concentrar-se únicament a Catalunya fou fàcilment esclafada per les forces del Govern Central, que a més comptarem amb la col·laboració inestimable del cabdill progressista Joan Prim.

entrà a la ciutat. En primer lloc, com ja hem vist, hi havia greus dissensions entre els batallons de la Milícia Nacional, la qual cosa afeblia la seva capacitat de resistència. A això, a més, calia afegir-hi la riuada que afectà el barri de Sant Pere la nit del 18 al 19 de setembre, que va provocar la mort d'un bon nombre de veïns i la destrucció de les defenses situades al sector de la porta de França.⁵⁹ A més a més, es produí un veritable caos en l'administració local, atès que entre els càrrecs –administratius i polítics–, que foren cessats per les noves autoritats i els que fugiren cap al bàndol contrari –el seu nombre augmentà a mida que quedava clar l'aïllament dels revoltats–, la gestió de la cosa pública esdevenia impossible. Aquest fou el cas de la major part dels

⁵⁹ CHÍA, Julián de, *Inundaciones de Gerona*, Gerona: Imprenta y librería de Paciano Torres, 1861, p. 42 i següents. L'ordre directe de bombardejar Barcelona, no vingué, però, de Prim sinó del seu superior, el Capità General de Catalunya Laureano Sanz y Soto de Alfeirán. Vegeu: REDONDO PENAS, Alfredo: "Prim i la Jamància de Barcelona (1843)", *A Carn!*, núm. 27 (2015) pàg. 26.

treballadors de la Intendència provincial, que foren especialment refractaris al moviment,⁶⁰ de manera que els jamancis cessaren l'intendent, Agustín Hidalgo, el comptador, Juan Miguel Montoro, el secretari d'aquest, Sr. Blanc, i els oficials Domínguez i Vilamalla. Els dos primers, a més, foren desterrats de la província i, ràpidament, es refugiaren entre les tropes que assetjaven Barcelona, de manera que el primer esdevingué governador interí i el segon intendent.⁶¹ Momentàniament, aquesta situació afavorí Joaquim Pujol, ja que la manca de material humà a l'administració li permeté ocupar diversos càrrecs, ja que tenim constància que el 27 de setembre era el secretari de la Comissió Superior d'Instrucció Primària i ajudant d'ordres de la Subinspecció de la Milícia Nacional.⁶²

La situació dels jamancis, doncs, era molt precària, ja que es trobaven aïllats, sense recursos i cada cop era més evident que el moviment havia fracassat. Per tot això, no ens ha d'estranyar que la defensa de la ciutat no fos aferrissada, si bé hi hagué alguns combats força sagnants, com l'atac a la torre de Sant Joan que acabà arrasada a causa del bombardeig efectuat des d'una bateria instal·lada al Puig d'en Roca.⁶³ Finalment, davant la impossibilitat de mantenir la resistència, els assetjats pactaren l'entrega de la plaça el 7 de novembre a canvi d'obtenir el permís per sortir amb armes i bagatges cap a Figueres, on la fortalesa de Sant Ferran fou el darrer baluard de la Jamància (Barcelona es reté el dia 19, tot i que l'entrada de les tropes tingué lloc el 20).⁶⁴ Pujol, però, optà per quedar-se a la ciutat amb la seva família i no seguir la sort dels seus companys d'armes.

Un cop vençuda la revolta s'inicià la construcció del nou estat moderat a la província. En primer lloc, es destituïren les autoritats que havien recolzat el moviment i se'n nomenaren de noves, com el nou cap polític, Francisco Gorría, ràpidament substituït per Josep March i Labores.⁶⁵ Ahora,

⁶⁰ BOP del 19/09/1843.

⁶¹ GM del dia 20/09/1843.

⁶² BOP, del 28-09-1843.

⁶³ BLANC i ILLA, Narcís, *Crónica de la provincia de Gerona*, Madrid: Editorial Ronchi-Vitturi-Grillo, 1865, p. 160.

⁶⁴ Finalment, aquesta fortalesa també es reté mitjançant pacte el 10 de gener de 1844. Vegeu: PAPELL, Antoni, *L'Empordà a la guerra carlina (mig segle d'història empordanesa)*, Figueres: Tipografia Ideal, 1931, p. 136 i següents. I també: OLLÉ i ROMEU, Josep Maria, *L'oligarquia i la construcció de l'estat centralitzat. Estat de setge a Catalunya*, Barcelona: Josep Maria Ollé Romeu (autoedició), 2003, p. 162.

⁶⁵ CLARA, *La clau del...*, p. 84. I també: MIRAMBELL, *Historia del gobierno...*, p. 48.

s'inicià *de facto*, *de iure* s'havia endegat abans,⁶⁶ la purificació dels escassos funcionaris que s'havien mantingut fidels a la junta gironina, alguns dels quals foren empresonats. D'altres patiren anys d'exili a l'estranger, des d'on participaven en intents de desestabilització política, com passà amb el cessat administrador de rendes Miquel de Joaristi, que l'any 1848 fou detingut per les autoritats franceses i internat, a causa de la seva col·laboració amb les partides republicanes que tractaven de penetrar a Espanya.⁶⁷

El nostre protagonista també passà per aquest tràngol, atès que quedà en situació de cessant i, per a més inri, sense cap mena de sou. A més, la inestabilitat política, social i econòmica dels primers anys del règim moderat –no oblidem que poc temps després esclatà l'anomenada Guerra dels Matiners (1846-1849)– provocà que Joaquim Pujol fos un sospitós habitual per a les autoritats, de manera que el mantingueren sota una certa vigilància. Aquest control no era únicament a distància, sinó que es podia convertir en moments de conflicte en una detenció preventiva, amb tot allò que això podia comportar. Per exemple, així succeí el juliol de 1845 –coincidint amb la revolta contra les quintes–, quan s'ordenà la detenció de Joaquim Pujol i de Manel Badia.⁶⁸ Igualment, l'abril de l'any següent, en produir-se un reviscolament de la revolta centralista a Galícia i davant l'aparició de diverses partides de guerrillers, dirigides per antics cabdills de la Jamància, el governador civil –per aquestes dates ho era Carles Llauder, fill de l'antic capità general de Catalunya Manuel Llauder– traslladà a l'Ajuntament de Girona un ofici del Ministeri de Governació en què se li ordenava que: “Impida que los

⁶⁶ L'administrador de rendes Miquel de Joaristi, el tresorer Francesc Sagristà i Font o l'administrador de béns nacionals Francesc Miralles, ja havien estat cessats oficialment a mitjans de setembre. Vegeu: GM, del 17/09/1843. Igualment, poc abans de la rendició de Girona, s'ordenà la reorganització de la Milícia Nacional, amb l'exclusió de tots aquells dels seus membres que havien pres part en la revolta. Vegeu: GM del 6/11/1843.

⁶⁷ GM del dia 20/10/1848. Tot i que la revolta dels Matiners fou liderada pels carlins, en el seu interior s'hi barrejaren elements molt diversos, de manera que s'arribaren a crear partides republicanes que col·laboraven amb els carlins. Sobre aquest tema vegeu: VALLVERDÚ i MARTÍ, Robert, *La guerra dels Matiners a Catalunya (1846-1849). Una crisi econòmica i una revolta social*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, p. 242 i següents.

⁶⁸ “En la tarde del 23 del actual (maig de 1845) fueron presos D[on] Joaquin Pujol y D[on] Manuel Badia, el primero oficial que fue de la gefatura política, y el segundo de la secretaria de la Diputación provincial, y Jaime Nogues, sastre. Créese que lo han sido por asuntos políticos y de orden del Ex[celentis]mo S[eño]r Capitán general, y contiene en su causa un fiscal militar”. Vegeu: GM del dia 3/06/1845.

malévulos, desfigurándolos [es referia als fets succeïts a Galícia], esparzan la alarma entre los leales habitantes de ese pueblo y comarca y promuevan trastornos que debe U[sted] impedir a toda costa y que serán castigados ejemplarmente si, lo que no creo, tuviese lugar”.⁶⁹ I, per si amb això no n’hi havia prou, pocs dies després donà avís a les comissaries de la província perquè augmentessin la vigilància i controlessin “aquellos sugetos que por sus ideas exageradas, o por sus antecedentes sean merecedores de ello, dándose parte de cualquier novedad”.⁷⁰

Que el perill tenia una certa base real, i no responia només a les paranoies dels governants moderats, ho demostra que el gener de 1846 a Girona fos desbaratat un complot dels sectors més radicals del liberalisme, que pretenien prendre la ciutat, o que, a principis de juny, una petita partida d’unes desenes d’homes, dirigida pel capitost juntista Ramon Barrera, travessés la frontera i ocupés breument la vila de Banyoles. L’èxit, però, fou escàs i, davant la persecució de forces molt superiors, allò que en restava repassà la frontera el dia 12.⁷¹ Enmig d’aquest conjunt de mesures repressives, el Govern Civil traslladà a l’Ajuntament de Girona un ofici del comandant militar de la província, en què, a petició de la fiscalia militar de la capitania, se sol·licitaven informacions sobre d’onze gironins que s’havien destacat durant la Jamància per obrir-los causa judicial. Dins del grup es trobava Joaquim Pujol.⁷² La resposta de l’Ajuntament fou ràpida i favorable al conjunt dels imputats, atès que tractà de sostreure’ls de tota culpa, com podem observar en la part de l’informe que fa esment del nostre protagonista: “D[on] Joaquín Pujol y Santos: Es cierto que en clase de oficial de la compañía de artillería de M[ilicia] N[acional] no pudo evitar continuar en esta plaza durante la rebelión centralista; pero reusó el partir al castillo de S[an] Fernando de Figueras. Desde dicha época es reputado por ser

⁶⁹ AMGI, Comunicacions - Govern Civil (a partir d’ara GC) 1844-1851 (ofici del governador del 12/04/1846).

⁷⁰ AHG/GC, D 169-4 (minuta d’ofici del governador civil als comissaris de la Bisbal, Puigcerdà, Olot, Santa Coloma de Farners, Figueres i la Jonquera, del 27/05/1846).

⁷¹ OLLÉ i ROMEU, *L’oligarquia i la construcció de...*, p. 344 i 350.

⁷² “El precitado fiscal dice a V[uestra] E[xcelencia] q[u]e los informes deben ser bajo la más estrecha responsabilidad de los informantes, debiendo manifestar en ellos, que conducta política les han observado, desde el años 1843, al presente; si son amigos de figurar, o sí con efecto figuraron en las insurrecciones centralista y de la quinta (juliol de 1845), y en que grado lo verificó cada uno; si los han notado, o visto alguna vez reunidos, o si se sabe si lo han estado antes, o después de su prisión”. Vegeu: AMGI, Comunicacions GC (ofici de trasllat del governador del 18/06/1846).

hombre de costumbres virtuosas. Lleva una vida retirada y pacífica. No se le ha visto acompañado más que de su esposa y familia: cuya conducta le hace granjear la estimación pública. Tampoco figuró en los excesos [sic] de la quinta”.⁷³

En definitiva, Joaquim Pujol pagà car el seu posicionament durant la revolta i si se'n sortí sense mals majors fou, sens dubte, mercès al bon fer del seu sogre, que ràpidament s'havia adaptat a la nova situació i, fins i tot, arribà a formar part de la candidatura moderada a les eleccions locals de l'any 1844.⁷⁴ No obstant això, la seva situació personal era extremadament insegura i inestable, ja que l'autoritat el podia fer detenir en qualsevol moment; alhora que havia esdevingut un veritable pària social, sense cap mena de futur professional.

EL COL·LECCIONISME D'ANTIGUITATS, UN MITJÀ DE PROMOCIÓ SOCIAL

En anteriors treballs ja he plantejat que des de mitjan segle XVIII la recollecció d'antiguitats, la formació de col·leccions privades i l'ús com a regals dels objectes recollits permeté a diversos prohoms –socialment parlant, veritables homes nous– un accés directe a les elits culturals i polítiques del país. Un dels exemples més reeixits d'aquesta forma d'actuar el trobem a la família Maranges de l'Escala, que la usaren al llarg de quasi un segle amb un èxit més que notable.⁷⁵ En conseqüència, no ens ha d'estranyar que aquesta fos l'eina triada per Joaquim Pujol per poder tornar a relacionar-se amb els cercles dirigents de la província. Per entendre això, cal no oblidar que la relació entre el poder polític i l'econòmic a la Girona de mitjan del XIX era molt marcada, ja que els hisendats, que al llarg de les darreres dècades havien traslladat majoritàriament la seva residència principal a la capital, copaven els millors càrrecs polítics i administratius, ja fos a l'Ajuntament o a l'administració estatal. És a dir, aquests s'havien consolidat com un grup social

⁷³ AMGI, Comunicacions GC (minuta d'ofici de l'Ajuntament al governador, del 22/06/1846).

⁷⁴ BOP, del 22/02/1844.

⁷⁵ BUSCATÓ, Lluís; DE LA FUENTE, Pablo, “El coleccionisme d'antiguitats com a mitjà de promoció social: el cas de Josep de Maranges i Marimón. Anàlisi del *Compendio histórico, resumen y descripción de la antigüísima ciudad de Ampurias*”, *Revista d'Arqueologia de Ponent*, núm 23 (2013), p. 253 i següents.

amb vocació i pràctica de classe dirigent.⁷⁶ Ser exclòs d'aquest cercle, com li havia succeït a Pujol, era un desastre social i econòmic i, en conseqüència, calia fer mans i mànigues per poder recuperar aquest contacte directe amb les elits socials i polítiques de la província; i, sens dubte, les antiguitats foren un magnífic ariet per obrir-s'hi pas novament. No obstant això, no vull negar que el nostre protagonista tingués un interès real pels objectes antics, ningú es passa mitja vida col·leccionant antiguitats, i menys amb la passió que ho féu Pujol, sense sentir-hi una atracció certa. Emperò, com podrem observar en els propers paràgrafs, si deixem de costat els seus gustos personals, és evident que en féu un ús clarament utilitari per tal d'assolir els seus objectius vitals.

L'any 1842 es fundà la *Diputación Arqueológica de Gerona*, que era la delegació provincial de la *Sociedad Arqueológica Matritense y Central de España y sus colonias*,⁷⁷ dirigida des de Madrid per l'erudit i antiquari Basilio Sebastián Castellanos y Losada (1807-1891). Aquesta entitat, que *de facto* pretenia substituir la *Real Academia de la Historia* en l'àmbit arqueològic, vivia per aquestes dates un important creixement arreu de la geografia espanyola. En concret, en el cas de la província de Girona, arribà a posseir-hi tres delegacions: una a Girona, una segona a Figueres i una altra a l'Escala, que fou la més longeva de totes. Si hom observa la nòmina dels membres de l'agrupació de Girona en el moment que fou fundada, podem veure que es tracta d'un grup socialment força homogeni format per advocats, hisendats, funcionaris, clergues, etc. És a dir, gent pertanyent a l'elit dirigent de la província, amb un clar predomini dels hisendats; però pocs d'ells destacaven pel seu interès per la història o la col·lecció d'antiguitats. Precisament per això cal pensar que la majoria es van sentir obligats a ingressar-hi a causa

⁷⁶ BOSCH i PORTELL, Mònica, "Girona, capital d'hisendats", *Història de Girona*, Girona: CCG Edicions, 2006 (segona edició), p. 386.

⁷⁷ Inicialment, s'anomenava *Sociedad Numismática y Matritense*; l'any 1839 passà a denominar-se *Sociedad Arqueológica Matritense y Central de España y sus Colonias*; després *Academia Española de Arqueología* per Reial Ordre de 5 d'abril de 1844; més endavant *Academia Española de Arqueología y Geografía*, a partir del 3 de juny de 1860; i, finalment, pocs anys abans de desaparèixer passà a dir-se *Academia Real de Arqueología y Geografía del Príncipe Alfonso*. Vegeu: CALLE MARIN, Sonia. "La Academia perdida: La Real de Arqueología y Geografía del Príncipe Alfonso (1837-1869)", dins de *Excavando papeles. Indagaciones arqueológicas en los archivos españoles*, Alcalá de Henares: AACHE Ediciones de Guadalajara S. L., 2004, p. 122 i següents. I també: LUZÓN NOGUÉ, José Maria, "La Real Academia de Arqueología y Geografía del Principe Alfonso", *De Gabinete a Museo*, Madrid: Ministerio de Cultura, 1993, p. 272 i següents.

d'una necessitat o moda social, ja que l'entitat fou promoguda pel poder polític –el principal impulsor havia estat el governador Tomàs Bruguera.⁷⁸

Inicialment, entre els membres fundadors de l'entitat no es troba Joaquim Pujol, però sí que hi localitzem el seu sogre, Francesc Camps i Roger, que segurament l'empenyí a ingressar-hi posteriorment.⁷⁹ De fet, en devia ser un membre molt actiu, perquè quan l'any 1845 la delegació d'aquest ens de Figueres es plantejà la possibilitat d'iniciar una intervenció arqueològica a Empúries,⁸⁰ el literat i col·leccionista barceloní Joan Cortada (1805-1868) se li adreçà amb els següents termes: “Deseo muchísimo saber el resultado de las escavaciones que van U[stedes] a practicar, y me hará un grande favor dándome noticia de lo que descubra”.⁸¹ A més, per les mateixes dates el nostre protagonista inicià la formació d'una col·lecció particular d'antiguitats, que amb el temps esdevingué la més important de la província.⁸² Posteriorment, tenim constància que ingressà en d'altres entitats socials i culturals, com la Comissió Provincial de Monuments de Girona, en què ocupà la secretaria, l'any 1846;⁸³ també fou membre honorari de la Societat Arqueològica de Tarragona, l'any 1847;⁸⁴ secretari del *Casino Gerundense*, l'any 1850;⁸⁵ membre de la Junta de Construcció i Reparació de Temples del bisbat de Girona, l'any

⁷⁸ BUSCATÓ I SOMOZA, Lluís; PONS i PUJOL, Lluís, *La diputación arqueológica de la provincia de Gerona: erudición y arqueología en la primera mitad del siglo XIX*, *Boletín de la Real Academia de la Historia*, núm. CCIX – II (2012), p. 260 i següents.

⁷⁹ Malauradament, l'única dada que tenim sobre aquest fet procedeix d'un escrit del mateix Pujol, en què esmenta que formava part de l'entitat. Vegeu: AGMS (sol·licitud perquè se li atorgui la “Cruz de San Fernando”, del 7-05-1863).

⁸⁰ La Comissió de Monuments de Girona, a instigació de la Comissió Central de Madrid, donà permís a la Diputació Arqueològica de Figueres per iniciar excavacions a Empúries i crear un museu a Figueres el 13 de març de 1845. Vegeu: BUSCATÓ i SOMOZA, Lluís. “Els inicis de les excavacions arqueològiques a Empúries. Una iniciativa empordanesa”, *Miscel·lania en honor de Josep M. Marquès*, Barcelona: Edicions de l'Abadia de Montserrat, 2010, p. 634.

⁸¹ BNC, Ms. 4421/4 (ofici de Cortada a Pujol, del 24/06/1845).

⁸² Segons un full imprès, titulat: *Apuntes biográficos, méritos y servicios de D. Celestino Pujol i Camps*, inicià la formació d'una col·lecció particular l'any 1840. En canvi, una altra font data l'origen del gabinet d'antiguitats de Joaquim Pujol l'any 1842. Vegeu: MARTÍNEZ QUINTANILLA, Pedro, *La provincia de Gerona. Datos estadísticos*, Gerona: Imprenta de F. Dorca sucesor de J. Grases, 1865, p. 181.

⁸³ Museu d'Arqueologia de Catalunya - Girona/Comissió de Monuments (a partir d'ara MAC-GI/CM), lligall 1/1 (sessió del 28/11/1854).

⁸⁴ *Boletín Enciclopèdico de Nobles Artes*, núm. 22 (Volum I), del 15/02/1847, pàg. 352.

⁸⁵ *Reglamento del Casino Gerundense, adoptado en 1845 y reformado en 1849*, Gerona: Imprenta de la Vda. de Grases, 1850 (signat per Felip de Martínez Davalillo, com a president, i Joaquim Pujol i Santo, com a Secretari).

1861;⁸⁶ corresponent a Girona de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, l'any 1865; corresponent de la *Real Academia de la Historia*, l'any 1866, etc.⁸⁷ Però, de tot aquest activisme social allò que li permeté sortir de l'atzucac, en què havia caigut per un moment de rauxa, fou la pertinença a la Comissió Provincial de Monuments, ja que aquest ens li donà accés directe a les més altes instàncies del poder provincial, entenguí's al Governador Civil, i a les possibilitats econòmiques que aquesta situació ofería, mitjançant l'obtenció de favors polítics i econòmics.⁸⁸

Concretament, les Comissions Provincials de Monuments Històrics i Artístics s'havien creat per Reial Ordre del 13 de juny de 1844,⁸⁹ en substitució d'unes d'anteriors que, d'una manera caòtica l'any 1835, i un xic més ordenada el 1837,⁹⁰ intentaven gestionar la protecció del patrimoni històric i artístic que, com a conseqüència del procés desamortitzador, havia quedat en mans de l'Estat (bàsicament llibres i objectes d'art; tot i que posteriorment també actuaren sobre immobles). No obstant això, tot i ser hereves de les anteriors, aquestes noves comissions no eren únicament la reacció a la destrucció general de béns culturals que havia comportat la desamortització dels béns del clergat regular. A la pràctica, la seva aparició s'ha d'inscriure dins del procés general de creació d'una nova organització administrativa per part de l'Estat, en què les institucions vinculades a l'Antic règim, entenguí's *Reales Academias*, havien quedat momentàniament arraconades. De fet, la seva creació mostra com la nova elit governant havia estat capaç de reconèixer la importància que tenia l'estudi del passat com a element legitimador d'un nou model d'estat nacional (una història, l'espanyola; un idioma, el castellà i

⁸⁶ PLA CARGOL, Joaquín, "Comisión Provincial de Monumentos de Gerona. Un siglo de actuación", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. III (1948), p. 155. I també: ADG, 3.3 IMMOBLES, Temples. Junta de reparació de temples, actes, 1861-1882 (S-54). L'organisme, però, tingué una vida esmoreïda, ja que des de la data de la seva instal·lació, el 4 d'octubre de 1861, fins a la darrera reunió, el 29 de març de 1882, només tingueren lloc vuit reunions.

⁸⁷ Arxiu de la *Real Academia de la Historia*, Secretaria, Expediente Joaquim Pujol i Santo (minuta del nomenament com a corresponent de J. Pujol, del 26/01/1866).

⁸⁸ PRO RUIZ, Juan, "Poder político y poder económico en el Madrid de los moderados (1844-1854)", *Ayer*, núm. 66 (2007), p. 30 i següents.

⁸⁹ Reial Ordre (a partir d'ara R. O.) de 13 de juny de 1844, publicada a la *GM* del 21/06/1844 i al *BOP* del 29/06/1844. Posteriorment, es publicà el seu reglament: *GM* del 24/07/1844 i *BOP* del 10/08/1844.

⁹⁰ R. O. de 27 de maig de 1837, publicada a la *Gaceta de Madrid*, del 28/05/1837.

Figura 4. Gravat en què es representa l'Onyar al seu pas per Girona a les primeres dècades del segle XIX, just a tocar del desaparegut pont de Sant Francesc. Durant aquest període Girona era una petita ciutat provinciana i escassament industrialitzada. En conseqüència, les elits polítiques i intel·lectuals estaven formades per eclesiàstics, hisendats i funcionaris de la recentment fundada administració provincial, que compartien un mateix origen social.

un projecte de futur compartit dins d'un estat unitari).⁹¹ És a dir, al contrari d'allò que hom ha afirmat sovint, no eren únicament la resposta d'urgència a un procés desamortitzador que amenaçava el patrimoni històric i artístic del país, sinó que esdevenien una peça més en el nou puzzle administratiu que conformava el naixent estat liberal.⁹² Malauradament, els governs liberals no dotaren aquelles Comissions ni de mitjans tècnics, ni econòmics, ni humans per fer la seva feina, de manera que, a la pràctica, només eren unes entitats consultives i honoràries, que assessoraven de forma no vinculant els Govern Civils sobre temes patrimonials. A més, per a més inri, en el millor dels casos, els seus membres eren erudits i col·leccionistes que per amor a l'art tractaven de suplir les seves mancances materials amb grans dosis de bona voluntat; i

⁹¹ ÁLVAREZ JUNCO, José, *Mater Dolorosa. La idea de España en el siglo XIX*, Madrid: Taurus, 2001, p. 271 i següents.

⁹² ORTÍZ ROMERO, Pablo, *La quimera del libro. La Comisión de Monumentos de Badajoz y el patrimonio bibliográfico*, Badajoz: Centro de Estudios Extremeños & Diputación Provincial de Badajoz, p. 26 i següents.

en els pitjors, simples membres de la burgesia provincial amb moltes ganes de figurar i gens de treballar pel patrimoni.⁹³

En el cas gironí, la Comissió es creà *de iure* el dia 20 de juliol de 1844, quan la Diputació de Girona nomenà els dos vocals que li corresponien (la resta foren nomenats, posteriorment, pel Govern Civil).⁹⁴ Joaquim Pujol, segons les seves pròpies paraules, n'hauria estat membre des dels seus orígens, ja que l'any 1863 es definí com a: "Socio corresponsal de la Academia Nacional de Arqueología; Individuo de la Comisión provincial de Monumentos, des de su creación en 1844".⁹⁵ No obstant, el més probable és que això sigui, simplement, una exageració, ja que la seva entrada a la Comissió s'ha de situar amb posterioritat al mes de juny del 1846, quan, com ja s'ha vist, el governador sol·licità informacions sobre ell a l'Ajuntament. El setembre del mateix any, quan s'endegaren unes intervencions arqueològiques a Empúries, subvencionades per la Diputació i sota la direcció de la Comissió, Pujol hi tingué un paper destacat. Perquè, cal no oblidar-ho, ser secretari de la Comissió suposava *de facto* ser l'assessor del governador per a assumptes culturals i, en conseqüència, a aquest no li hauria calgut demanar informes de Pujol a ningú, ja que el tindria ben a mà.

A la pràctica, Joaquim Pujol fou l'element més actiu de la Comissió de Monuments de Girona, ja que si aquesta mantingué un cert nivell d'operativitat al llarg de les seves dues primeres dècades d'existència fou perquè ell s'hi abocà de forma total. Malauradament, com veurem, aquesta implicació també li portà problemes, sobretot a partir de la reforma de la Comissió de Monuments de 1865, quan jugà un paper destacat en el conflicte que enfrontà aquesta entitat amb l'Acadèmia de Belles Arts de Barcelona, per discrepàncies entorn la restauració del monestir de Santa

⁹³ La bibliografia sobre les comissions de Monuments ha augmentat molt al llarg dels darrers anys. Tanmateix, per tenir-ne una visió general, les obres més destacables són: ORDIERES, Isabel. *Historia de la restauración monumental en España (1835-1936)*, Madrid: Ministerio de Cultura, 1995, p. 46 i següents. BELLO, Josefina, *Frtales, intendentes y políticos*, Madrid: Taurus, 1997, p. 330 i següents. I, per al cas català, també: GANAU i CASAS, Joan, *Els inicis del pensament conservacionista en l'urbanisme català (1844-1931)*, Barcelona: Edicions de l'Abadia de Montserrat, 1996, p. 25 i següents.

⁹⁴ LLORENS i RAMS *et al.*, *La Comissió de...*, p. 13 i següents.

⁹⁵ AGMS, (sol·licitud de bescanvi de graduació militar per Creu de San Fernando, del 7-05-1863).

Maria de Ripoll.⁹⁶ En definitiva, sens cap mena de dubte, fou el contacte directe amb la més alta instància política de la província, cosa que permeté a Joaquim Pujol deixar de costat l'estigma social que li havia comportat la seva participació en la Jamància. Una mostra clara d'això és la relativa facilitat amb què superà la pèrdua del que fins llavors havia estat el seu principal valedor, el seu sogre, la mort del qual el mes de novembre de 1846 suposà perdre els ingressos familiars que proporcionava la notaria.⁹⁷ Immediatament, Pujol obrí una agència de negocis en el local que havia ocupat el despatx del finat, a la plaça de les Castanyes número 6, ben a prop de l'edifici familiar, situat en el número 9,⁹⁸ que en anunciar-se al *Boletín* rebé el beneplàcit de la màxima autoritat, el ja esmentat governador Carles Llauder, mitjançant un petit pròleg en què deia el següent: "A solicitud de D[on] Joaquín Pujol y Santo, vecino de esta capital, se inserta á continuación el programa que ha sometido á mi aprobación, y que encuentro conforme, el cual he dispuesto se publique en este periódico oficial á fin de que llegue á noticia de las corporaciones y particulares de esta provincia á [quienes] pueda interesar".⁹⁹ Certament, no hi podia haver mostra pública més clara de la seva readmissió dins de l'elit social i política gironina.

Un cop recuperada la posició social, Joaquim Pujol no abandonà les activitats colleccionistes i d'antiquari, ans al contrari, les potencià. Concretament, com ja hem esmentat, tingué una destacada actuació en la intervenció arqueològica que es desenvolupà a l'antiga Empúries al llarg dels anys 1846 i 1847 que, tot i finalitzar amb una certa sensació de fracàs i amb greus crítiques –s'arribà a acusar a la Comissió de malbaratar la subvenció

⁹⁶ GANAU, *Els inicis del pensament...*, p. 61 i següents. I També: BUSCATÓ, *De l'antiquarisme a...*, p. 368 i següents.

⁹⁷ BCN (ofici del Comte de Solterra, propietari de la notaria, en què comunica a la família Pujol i Camps que es feia càrrec dels llibres de protocols de la notaria, del 18/11/2013).

⁹⁸ En algun document, de l'any 1865, el domicili familiar se situa a Peixeteries Velles, núm.1. En tot cas, les adreces es troben molt a prop.

⁹⁹ BOP, del 05/12/1846.

concedida—,¹⁰⁰ permeteren posar les bases del futur museu provincial, inicialment obert en una dependència de l'Institut de Segon Ensenyament.¹⁰¹ No obstant això, el seu interès pel jaciment d'Empúries fou prou gran com per, un cop finides les excavacions públiques, formar una societat privada amb diversos veïns de l'Escala, entre les quals es trobaven altres persones relacionades amb l'*Academia de Arqueología*: Gabriel de Molina, Francesc de Maranges i Ramon Oliveras, els quals, a més, havien col·laborat en l'excavació precedent. És a dir, aquesta nova actuació fou realitzada amb l'objectiu de proveir les col·leccions particulars dels membres de la societat, les quals, molt probablement, ja havien rebut una important injecció de materials procedents de la intervenció realitzada per la Comissió de Monuments. Fins i tot, a la vista de la migradesa de materials ingressats al museu provincial, cal plantejar-se si la major part de les troballes no anaren a raure ja inicialment a la butxaca dels encarregats de dirigir l'excavació i futurs membres de la societat recollectora d'antiguitats.

Evidentment, la funció d'aquestes col·leccions no era únicament servir pel gaudi i distracció dels seus propietaris, sinó que tenien una clara finalitat social. Si més no, així ho podem confirmar en el cas de les dues més importants: la Maranges i la Pujol. El cas de Francesc Maranges és claríssim, atès que fou majoritàriament destinada a fer regals de qualitat a persones ben situades. Fet que ens és descrit obertament pel ja esmentat Quintanilla en la seva obra sobre la província de Girona: “Más de seis mil, en su mayor parte monedas y cornerinas, podría tener reunidos D. Franciso Maranges,

¹⁰⁰ “Este sr. [el gobernador civil, que era Fernando de Balboa] estuvo extraordinariamente fino y atento y eso que di tajos y reveses contra la morosidad y apatía de la Comisió[n] y de las autorid[ade]s hice que se viera lo presupuestado p[ar]a la Comisión, trajeron los Oficiales del negociado todos los antecedentes y resoluc[i]ones q[ue] todos los años tenían como pensaba 4000 r[eale]s con destino a excavaciones en Ampurias. Yo le dije que valía mil veces mas una piedra de Ripoll que todas esas punterías. Q[ue] sacaban p[er]o hasta hoy nada que mereciera la pena se había encontrado. Como realm[en]te lo he visto después que me llevaron al Museo, p[er]o ni 2000 r[eale]s vale todo lo q[ue] hay reunido. Le ponderé la importancia de Ripoll y particular[men]te el celo y grandes servicios prestado p[or] V., que el recuperarla merecía V. el toysón de oro. En fin, que mil cosas... hizo llamar al Secret[ari]o en mi presencia q[ue] era un tal d. Joaqui[m] Pujol y Santo, también p[ar]a él hubo reprimenda”. Vegeu: Arxiu Comarcal de Ripoll. Fons Eudald Raguier (ofici de Valentín Carderera a Raguier, del 13/08/1851) – Agraieixo al Sr. Antoni Llagostera que em fes a mans aquesta informació. Sobre el mateix tema, vegeu: GANAU, *Els inicis del pensament...*, p. 57.

¹⁰¹ LLORENS, *La Comissió de Monuments...*, p. 17.

sino los hubiera regalado casi todos a sus amigos”.¹⁰² Pujol no fou menys i, igualment, es dedicà a oferir objectes antics a particulars i entitats, com una manera d’iniciar o afermar una amistat. Per exemple, l’any 1847 regalà 17 monedes de coure al museu provincial.¹⁰³ Posteriorment, entorn de l’any 1871, també oferí una làpida de marbre a la mateixa institució. I, igualment, envià diversos objectes a la *Real Academia de la Historia*, a Madrid, entre els quals es destacava una làpida de marbre emporitana –segons Almagro perduda–. També cal pensar que Pujol estigué darrere d’una important donació d’objectes arqueològics procedents d’Empúries que la Comissió de Monuments féu al ja esmentat Joan Cortada a finals del 1847.¹⁰⁴ A més, oferí una altra làpida marmòria i d’altres objectes d’origen emporità, l’any 1848, a l’escriptor i polític Víctor Balaguer, amb qui a partir de llavors inicià una llarga amistat, continuada pel seu fill, que arribà a ser-ne el secretari personal –de fet, Celestí Pujol va morir de forma sobtada a casa de Víctor Balaguer l’any 1891–.¹⁰⁵ Probablement, la baula que inicialment posa en contacte aquest erudit amb Joaquim Pujol, i sobretot amb Francesc de Maranges i Gabriel de Molina, quan visità l’Escala l’any 1851,¹⁰⁶ fou el ja esmentat Joan Prim. Aquest, cal no oblidar-ho, abans d’atacar Girona com a cap de les forces governamentals havia conspirat contra el govern d’Espartero i en una ocasió s’havia hagut de refugiar a l’Escala, a casa de Francesc Maranges; i encara,

¹⁰² MARTÍNEZ, *La provincia de...*, 169.

¹⁰³ BOP del 05/02/1847.

¹⁰⁴ MAC-Gi/CM, Lligall 1/1 (sessió del 22/11/1847). Vegeu també: SAURÍ, Manuel; MATAS, José, *Guía general de Barcelona*, Barcelona: Imprenta y librería de D. Manuel Saurí, 1849 (edició facsímil de 1981), p. 177.

¹⁰⁵ ALMAGRO, Martín, “Inscripciones Ampuritanas - I”, *Annals de l’Institut d’Estudis Gironins*, núm. II, (1847), p. 182, 193, 196, 205. GRAELLS i FABREGAT, Raimon, *Dactyliothecae cataloniae. El colleccionisme de glíptica a Catalunya abans de 1900*, Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida, 2011, p. 155. De fet, de manera purament especulativa, caldria plantejar-se si aquesta relació no s’hauria afermat pel fet que Pujol fos maçó com Balaguer. Malauradament, el nostre coneixement sobre la maçoneria a Girona és limitat per aquest període. Vegeu: CLARA, Josep, *Els fill de la llum. Els francmaçons a les comarques gironines (1811-1987)*, Carles Vallès Editor: Figueres, 1988, p. 24.

¹⁰⁶ “Nos detuvimos en la Escala, pequeño puerto de mar, que se halla a un cuarto de hora escaso de Ampurias, y preguntamos por el Sr. de Maranges, rico propietario que allí habita la mayor parte del año y del que yo habia ya noticia como del mejor cicerone que se podia escoger para visitar las ruinas”. Vegeu: BALAGUER, Víctor. *Recuerdos de Viaje*, Barcelona: Antonio Brusi: Barcelona, 1852, p. 52 i 53. En aquest treball no s’esmenta directament a Pujol, però l’autor hi descriu una detallada visita a la ciutat de Girona, que només era possible si comptava amb un bon cicerone local. Personalment, m’atreveixo a proposar que aquest fou el nostre biografiat.

de retorn d'un del seus viatges conspiradors a França, al desembre de 1842, havia sojornat a Girona.¹⁰⁷ A més, cal no oblidar que durant l'any 1842 fou batlle de Girona Joan Martell i Domènec, militar reusenc, amic personal de Prim i membre de la *Diputación Arqueológica de Gerona*; que, a més, abans d'ocupar l'alcaldia havia comandat la companyia d'artilleria de la Milícia Nacional de Girona –la mateixa en què ingressà posteriorment Pujol–.¹⁰⁸ En definitiva, vistos aquests antecedents, tot i que segurament Pujol tractà poc amb Prim, és obvi que tenia punts de contacte amb el seu entorn immediat, la qual cosa afavorí la relació que s'establí entre ell i Balaguer. Per un altre costat, cal dir que Pujol també rebia regals d'altres erudits o amics, que volien afermar relacions amb ell, la qual cosa ens confirma que tenia en gran estima la seva col·lecció. Per exemple, l'interventor militar Demetrio Fenech li oferí: “el adjunto pedacito de fleco del Pendón con que Hernán Cortes, conquistó el Reino de Méjico, entrando en su capital el 13 de agosto de 1525”. I, Andreu Bofarull (1811-1882), nebot de l'arxiver Pròsper de Bofarull, li remeté diverses monedes procedents dels entorns de Tarragona.¹⁰⁹ A la vista d'aquestes dades, doncs, és evident que Joaquim Pujol desenvolupà una important activitat en l'àmbit de la recollecció d'antiguitats a la província de Girona, tant per ampliar la seva col·lecció privada com per ajudar a crear-ne una de pública, amb la seva actuació a la Comissió de Monuments.

“ARRIMARSE A LOS BUENOS”: L'ASSIMILACIÓ AL SISTEMA POLÍTIC MODERAT

Joaquim Pujol no només féu un casament excel·lent pel fet que li reportà uns immillorables contactes socials, sinó que aquest també fou una bona elecció en l'àmbit econòmic, ja que tots els indicis apunten que la seva muller fou l'hereva universal del seu pare –malauradament, no hem localitzat el testament de Francesc Camps– i, de retop, li permeté comptar amb el suport econòmic d'altres membres de la família. Per exemple, tenim constància que per accedir al que fou un dels seus primers càrrecs públics després de

¹⁰⁷ ANGUERA, *El general...*, p. 101 i següents.

¹⁰⁸ BOP del 21/10/1841.

¹⁰⁹ BNC, Ms. 4421/4 (oficis de Demetrio Fenech, sense datar però *circa* 1845 –l'ofici està escrit en un full que duu el logo de l'empresa de paper La Aurora, que començà a funcionar l'any 1845–; i d'Antoni Bofarull, també sense datar, a J. Pujol).

l'ostracisme patit, la plaça de dipositari de fons de l'Institut Provincial, l'any 1847, es féu avalar pel seu oncle polític, el prevere Narcís Camps, que hagué d'aportar dues cases que posseïa a Girona (una al carrer de la Cort Reial, número sis; i l'altre al carrer del Pes de la Palla, número 16).¹¹⁰ Tanmateix, no per això hem de pensar que no posseís un cert patrimoni propi, procedent de l'herència paterna, ja que tenim constància que gestionava amb el seu cunyat una mina de ferro i plata a la Vall d'Uixó.¹¹¹

Amb aquestes bases econòmiques, ràpidament, Pujol adreçà les seves activitats al món dels negocis, com ja hem vist, amb l'obertura d'una agència general –una gestoria– que s'oferia als diversos municipis i particulars de la província per tramitar amb rapidesa els seus negocis amb l'administració. Poc després, mitjançant un altre anunci al *Boletín*, oferí accions de la companyia que havia de construir el ferrocarril d'Osuna a Sevilla,¹¹² la qual cosa demostra la seva implicació amb el sistema moderat, ja que la construcció de ferrocarrils fou un dels negocis més tèrbols i políticament manipulats del període. De fet, hom ha assenyalat la crisi que patien les companyies ferroviàries a finals del regnat d'Isabel II com un dels principals motius de la revolució de 1868.¹¹³ No obstant això, els seus negocis també tingueren llums i ombres, com ho demostra que, a principis de l'any 1866, perdés un judici contra Rafaela Salieta, per l'impagament de vuit mil rals.¹¹⁴

En l'àmbit patrimonial, cal dir que Joaquim Pujol aprofità les magnífiques oportunitats ofertes pel procés desamortitzador per adquirir diversos béns procedents de l'espoli del clergat regular. Tot això no era cap novetat a la família, atès que el seu sogre ja havia adquirit algunes propietats desamortitzades.¹¹⁵ I, igualment, el seu pare n'havia comprat i

¹¹⁰ AHG, Notaria de Josep Maria Salomó –districte de Girona–, Gi-05 1105, constitució de fiança, 23-05-1847. Finalment, Pujol assolí l'objectiu i fou nomenat dipositari dels fons de l'institut. Vegeu: OLÒRIZ, Joan, *L'Institut de Segon Ensenyament de Girona (1845-1900)*, Girona: CCG Edicions, 2008, p. 34.

¹¹¹ AHG, Notaria de Francesc Camps i Roger –districte de Girona–, GI-1, 1214 (acta d'atorgament de poders a Francisco de Paula Blanco, "hermano político", del 14/01/1844).

¹¹² BOP, de data 26-12-1846.

¹¹³ FONTANA, Josep, *Cambio económico y actitudes políticas en la España del siglo XIX*, Barcelona: Ariel, 1980, p. 122.

¹¹⁴ L'origen del conflicte no queda clar, però sembla ser que s'havia negat a pagar aquesta quantitat a la denunciante, malgrat que els havia rebut, amb aquest objectiu, de Miquel Vila. Vegeu: BOP, de data 16-04-1866.

¹¹⁵ En concret, havia adquirit una propietat procedent del monestir de Sant Pere de Roda a la zona de Sant Joan Ses Closes. Vegeu: BOP, del 16/08/1842.

venut al llarg dels anys trenta i quaranta.¹¹⁶ Concretament, l'any 1849, Pujol adquirí diversos censos procedents dels monestir de Breda, al terme de Gaserans (Sant Feliu de Buixalleu.)¹¹⁷ Poc després, el juny de 1851, adquirí tres vessanes a les hortes de Santa Eugènia, al costat de l'antiga carretera de Barcelona, les quals havien format part d'una heretat anomenada "La Sínia", propietat de l'Hospital de Santa Caterina. A l'octubre del mateix any, adquirí el domini directe del mas Pou de Fornells de la Selva; que havia estat propietat del monestir de Sant Pere de Galligants. I, poc després, en una data indeterminada adquirí el proper mas Civils. Alguns anys després, a l'agost de 1856, s'apropià del mas Cànoves o Murtra, al poble de Moncalt, que havia estat propietat de l'hospici de Girona. I, novament, el juliol de 1859, adquirí nou vessanes (sis de cultiu, una de vinya i dues d'erm) a Sarrià de Ter, procedents també dels béns desamortitzats a l'Hospici, segregades del mas Joan. Finalment, el setembre del 1857, tenim constància que comprà un terreny de dotze vessanes, anomenat Camps Gonech, a Fornells.¹¹⁸ De fet, entre els anys 1855 i 1862, fou un dels principals compradors de béns desamortitzats de la zona, ja que les seves adquisicions ascendiren a un total de 146.114,98 rals.¹¹⁹ I, un cop adquirí un cert patrimoni, l'any 1862, com era habitual entre els hisendats, per protegir les seves recents propietats de qualsevol intromissió, féu publicar un ban de tancament de terres.¹²⁰ En definitiva, als inicis dels anys seixanta Pujol era un home amb un important patrimoni, que es podia permetre mantenir un nombrós servei a casa –l'any 1865 tenia tres criades– i, alhora, donar una bona formació als seus fills mascles, que de l'Institut Provincial de Girona passaren a les universitats de Barcelona i Madrid.

L'èxit social i econòmic també dugué aparellat un clar canvi ideològic del nostre protagonista. Aquell que fins l'any 1843 havia estat un liberal exaltat, ara se'ns presenta com un moderat fidel a la reina i enemic de qualsevol mena de canvi social o polític. L'evolució degué ser molt ràpida, atès que ja l'any 1854, amb motiu del breu retorn al poder dels liberals progressistes,

¹¹⁶ BRINES, "La desamortització del...", p. 141.

¹¹⁷ BOP, del 21/08/1849.

¹¹⁸ AHG, Protocols notarials, núm. 194 i 204.

¹¹⁹ CONGOST, Rosa, *Els propietaris i els altres*, Vic: Eumo Editorial, 1990, p. 201. En aquesta documentació apareix esmentat com a comerciant, però, per aquestes mateixes dates, en d'altres documents ja apareix com a hisendat.

¹²⁰ BOP, del 24 de març de 1862.

l'anomenat Bienni Progressista (1854-1856), manifestà una actitud freda i distant cap al nou règim. En concret, aquesta queda clara en la resposta que donà a la reorganització de la Milícia Nacional. Cal no oblidar que els sectors progressistes feien bandera d'aquesta institució. En primer lloc, perquè no anà a la reunió que celebraren els antics membres de la companyia d'artilleria, és a dir, els seus antics soldats. I, en segon lloc, perquè en arribar-li informacions que a l'esmentat acte s'havia plantejat que podia haver conservat algun diner procedent de la caixa de la companyia, la seva única i lacònica resposta fou publicar una breu nota a la revista *El Postillón*, on afirmava: “Yo ruego a los SS. artilleros que se hallen en este caso, me faciliten el medio de poder desvanecer sus dudas llegándose a mi despacho para examinar los documentos que conservo y obtener las explicaciones necesarias para su tranquilidad, y si este medio amplio a que someto los actos de mi administración parece prolijo, pueda nombrar una comisión que haga sus veces; esto sin perjuicio de pasar a manos del que venga a ser comandante de la compañía en esta nueva época cuanto pertenezca a la misma”.¹²¹

Mercès a aquesta prudent actitud, ja abans del Bienni, havia estat regidor síndic del municipi durant el quadrienni 1850-1853. Més endavant, el novembre de 1860, fou elegit regidor pel districte de les cases consistorials (en aquest moment n'hi havia tres a Girona: Mercadal, Institut i Ajuntament) i arribà a ser tinent d'alcalde. I això, sens dubte, ja li devia donar una certa influència social, prou com perquè, l'any 1862, el polític madrileny Juan Balboa, que fou diputat per Girona en les Corts de 1851, 1853, 1857 i 1867, li arribés a sol·licitar suport per a la seva candidatura.¹²² A mitjan anys seixanta, doncs, Pujol ja havia consolidat una posició social ben ferma que, fins i tot, li permetia incomplir l'any 1864 les seves obligacions cíviques d'una forma maldestra. En concret, en les eleccions municipal d'aquest any, tot i ser candidat, es negà a presidir la taula electoral del tercer districte, situada a l'Institut (les eleccions eren cada dos anys i només es renovava la meitat del consistori).¹²³ Fins i tot presentà un certificat del doctor Miquel Ametller per tal d'excusar-se'n. L'alcalde de Girona, però, no degué veure-ho clar i oficià a l'esmentat metge perquè confirmés si realment J. Pujol no

¹²¹ *El Postillón*, del 11/08/1854.

¹²² BCN (ofici de Juan de Balboa a Pujol i Santo, del 7/05/1862).

¹²³ *Ley de organización y atribuciones de los ayuntamientos*, articles 7 i 9, GM del 15/01/1845.

podia presidir la taula, ja que la malaltia: “no le impide como es público para transitar en todas horas de día y noche indistintamente en la ciudad ni asistir a los públicos espectáculos”.¹²⁴ Finalment, no complí els seus deures cívics, la qual cosa provocà que l'esmentat alcalde presentés una denúncia davant del governador provincial, que quedà en res; prova clara de la seva bona situació social i contactes. Posteriorment, al llarg de la següent legislatura municipal (de 1864 al 1868), Joaquim Pujol consolidà la seva posició dins del restringit sistema polític de l'època, del qual n'eren exclosos la major part de ciutadans,¹²⁵ de manera que a partir de l'any 1867,¹²⁶ malgrat ser només tinent d'alcalde, acabà per presidir el municipi com a alcalde accidental, primer puntualment però després de manera estable.¹²⁷

Una prova definitiva d'aquesta adequació al sistema la trobem en el fet que l'any 1863, aprofitant que estava de viatge a Madrid –possiblement per visitar al seu fill Celestí que hi estudiava dret–, es permeté sol·licitar a la reina que li fos permutat el grau de tinent, que, com ja s'ha dit, havia obtingut per mèrits de guerra, per la *Cruz de San Fernando* –una de les màximes condecoracions que dona l'Estat espanyol–, cosa que li fou denegada. Allò més interessant de l'esmentada petició es veure com, en descriure el seu *cursus honorum*, passava de puntetes sobre la seva participació a la Jamància, ja que hi afirmava el següent: “Terminada la guerra civil, entré en la carrera de hacienda, primero, y después en la de gobernación; hasta los acontecimientos políticos de 1843, en que me retiré a la vida privada para cuidar de los intereses familiares”. Evidentment, qualsevol semblança amb la realitat era pura ficció, però una ficció socialment acceptada.¹²⁸

EL SEXENNI: UNA ÈPOCA PROBLEMÀTICA

A finals de la dècada dels seixanta, doncs, Pujol era un home perfectament adaptat al sistema isabelí; no només havia aconseguit que s'oblidessin les

¹²⁴ AMGI, Eleccions Municipals IX. 2, lligall 4 (actes electorals de les eleccions de 1860 i 1864), (certificat mèdic de Miquel Ametller, de l'1/10/1864) i (ofici del batlle de Girona al doctor Miquel Ametller, de l'1/11/1864)

¹²⁵ ARTOLA, Partidos y programas..., p. 52 i següents.

¹²⁶ BOP, del 29/11/2013.

¹²⁷ L'any 1867 ja signava habitualment com a alcalde. Vegeu: BOP, del 29/11/1867.

¹²⁸ AGMS (ofici de trasllat del Ministeri de la Guerra, del 30/05/1864).

seves velleïtats revolucionàries de joventut, sinó que, a més, era un destacat membre de l'elit social gironina i comptava amb la màxima confiança de les autoritats. Per desgràcia per al nostre protagonista la situació política i social del règim d'Isabel II era d'un creixent aïllament a causa de la negativa a obrir-se als sectors progressistes del liberalisme; alhora que, de retop, això reforçava els rengles de l'oposició, que esdevenia cada cop més combativa. Aquesta situació, a més, es veié potenciada per una creixent crisi que afectà el conjunt de l'economia. Certament, el còctel no podia ser més perillós i afavoria l'esclat de revoltes i insurreccions que, finalment, acabaren amb el regnat d'Isabel II l'any 1868.¹²⁹

La província de Girona havia tingut una participació activa en anteriors revoltes, com les fracassades del regiment d'infanteria Bailén núm 24, de guarnició a Girona l'any 1866, o l'intent de l'any següent, que aconseguí aixecar algunes partides prop de la frontera. En canvi, la insurrecció iniciada per l'almirall Topete a Cadis el 17 de setembre de 1868, inicialment, tingué poca requesta al país, de manera que aquest no es pronuncià fins que l'ensorrament de les forces que defensaven el règim ja era evident.¹³⁰ Figueres, per exemple, no ho féu fins a el dia 29 de setembre,¹³¹ i Girona, l'endemà.¹³² El canvi institucional, a més, es féu mitjançant un acte gens revolucionari: en una sessió pública de l'Ajuntament a primera hora del matí, sota la presidència del brigadier i governador civil i militar Pedro Cavanna –nomenat pocs dies abans, sens dubte per tractar de controlar millor la situació política–, el qual comunicà això a les autoritats i públic assistent: “El Sr. Presidente ha manifestado que creía deber darse a las autoridades y personas a este acto reunidas la justa satisfacción que iba a darles de poner en su conocimiento todos los partes telegráficos que ha recibido durante la pasada noche y de cuyo contenido principalmente resulta, que

¹²⁹ CARR, Raymond, *España 1808-1975*, Barcelona: Ariel, 1988, p. 292 i següents. FONTANA, Josep, *Cambio económico y...*, p. 134. FONTANA, *La fi de l'Antic Règim...*, p. 342 i següents.

¹³⁰ DE LA FUENTE MONGE, Gregorio, *Los revolucionarios de 1868*, Madrid: Marcial Pons, 2000, p. 28 i següents. I també: CLARA, Josep, *El federalisme a les comarques gironines 1868-1874*, Girona: Diputació de Girona, 1986, p. 47 i següents.

¹³¹ ROMERO i DALMAU, Alfons, *El republicanisme federal empordanès 1868-1869*, Figueres: Ed. Empordanesa, 1980, p. 29.

¹³² NADAL i FARRERAS, Joaquim, *La revolución de 1868 en Gerona. La actuación de la Junta Revolucionaria Provincial (del 30/IX al 23/X de 1868)*, Gerona: Cámara Oficial de Comercio e Industria de la Provincia de Gerona, 1971, p. 30.

Madrid, Barcelona, Figueras y otras varias ciudades de España han dado el sagrado grito de libertad contra el gobierno de la Reina, declarando que ha caído para siempre la tiránica dinastía de los Borbones y proclamando la excelsa soberanía de la nación”.¹³³ Immediatament, es constituí la Junta Revolucionaria Provisional i cessaren els membres de l’anterior ajuntament, que per evidenciar el canvi ocorregut cediren els seus seients als membres de la nounada Junta. A la vista d’aquestes dades, doncs, semblaria que el canvi de règim havia tingut lloc de forma totalment pacífica i anodina. Tanmateix, això no fou així, atès que tenim constància que alguns dels prohoms més compromesos patiren amenaces i atacs, que ocasionaren, com a mínim en dos casos, un exili puntual. En primer lloc, el nostre protagonista, possiblement per ser la figura més representativa de l’antic consistori i perquè a causa del seu passat polític podia ser fàcilment percebut com un traïdor. En concret, Joaquim Pujol patí alguna mena d’atemptat, (la documentació no és clara), la qual cosa el decidí a marxar cames ajudeu-me amb tota la família a Barcelona.¹³⁴ Un cop a la capital, s’hi instal·là i hi restà fins al febrer de 1870, després de la fracassada revolta republicana d’octubre de 1869, que reconduí la situació política cap a posicions més moderades. L’altre cas que tenim detectat és el de Joan Antoni Secret, curiosament també membre de la Comissió de Monuments de Girona, a qui se’l considerava un col·laborador habitual dels serveis policíacs.¹³⁵

De fet, la sobtada marxa de Joaquim Pujol, del seu fill Celestí –havia estat nomenat secretari de l’entitat el 17 d’octubre de 1866– i d’Antoni Secret fou un veritable atzucac per a la Comissió gironina, atès que perdia de cop el conservador del museu, el secretari i el vicepresident de l’entitat, de manera que aquesta restà inoperant durant força temps (no es reuní des del mes de juliol de 1868 fins al febrer de 1869). Finalment, intentà reorganitzar-se mitjançant l’entrada de nous membres i el nomenament de càrrecs per substituir els “exiliats”. Tanmateix, el principal problema que la institució patia era que la marxa dels Pujol l’havia deixat sense bona part dels objectes del seu museu i sense la seva documentació –no oblidem que, en no posseir un local propi, el secretari era l’encarregat de custodiar-la–;

¹³³ AMGI, Manual d’Acords del 1968 (Acta del dia, 30/09/1968).

¹³⁴ BNC (*Apuntes biográficos, méritos y servicios de D. Celestino Pujol y Camps*, Girona, 1875).

¹³⁵ MIRAMBELL i BELLOC, Enric, “L’institut de la revolució a la restauració”, *Revista de Girona*, núm. 149 (1991), p. 33. I també: OLÒRIZ, *L’institut de segon...*, p. 130 i següents.

ahora que també desconeixia el seu estat de comptes, atès que Pujol i Santo n'era també el dipositari de fons. Davant d'això, la Comissió intentà, un cop localitzats els Pujol a Barcelona, obtenir el retorn de la documentació i dels objectes que aquests guardaven. Aquesta, però, no fou una tasca gens fàcil i desembocà en un breu conflicte, ja que Joaquim Pujol es resistí amb fermesa, en diverses ocasions, a donar compte de res.¹³⁶ Certament, al llarg dels anys anteriors, la tasca de Pujol i Santo havia estat hercúlia, ja que a la pràctica ell sol havia tirat endavant l'entitat. Malauradament, sembla que aquest mateix fet comportà que sentís els afers i la col·lecció de la Comissió com quelcom quasi personal, de manera que no quedava clar on acabava una possessió i on començava l'altra;¹³⁷ d'aquí la seva resistència a cedir les regnes que li permetien controlar l'entitat. Òbviament, això era un gran maldecap per a la Comissió, greu en l'aspecte documental,¹³⁸ però encara més pel que fa a la seva col·lecció d'antiguitats, atès que en no existir cap mena de relació o document que detallés quines obres li pertanyien i en ser la major part dels seus membres d'entrada recent, no tenia cap mitjà per determinar quins objectes eren seus i quins no. Òbviament, l'única sortida davant d'aquesta situació era buscar una entesa, per mirar de salvar allò que es pogués del naufragi, la qual arribà de forma natural quan els Pujol, pare i fill, restabliren de nou la seva residència a Girona i reocuparen els seus càrrecs com a vocals.¹³⁹ Inicialment, però, no passà el mateix amb els càrrecs directius.¹⁴⁰ Tot i que, de mica en mica, Joaquim Pujol, secundat pel seu fill Celestí, recuperà en part el control de la Comissió, malgrat algun petit conflicte amb la resta de vocals. En dimitir Alfons Gelabert per motius de salut el juny de 1874, Joaquim Pujol fou nomenat vicepresident de la Comissió.

¹³⁶ MAC-Gi/CM, lligall 1/2 (sessions del 20-02, 8-03, 12-07, 26-07, 17-10-1869 i 18-01-1870).

¹³⁷ A la pràctica Pujol i Santo tractava la col·lecció de la Comissió com un apèndix de la seva, que era molt més rica, com es pot comprovar en llegir les pàgines que hi dedicà a la seva obra Martínez Quintanilla. Vegeu: MARTÍNEZ QUINTANILLA, *La provincia de...*, p. 180 i 181.

¹³⁸ El retorn dels documents, que en principi eren més fàcils de reclamar que no pas les peces arqueològiques, es produí amb comptagotes, de forma que la Comissió no recuperà el seu propi llibre d'actes fins al gener de 1870. Vegeu: MAC-Gi/CM, lligall 1/2 (sessió del 25-01-1870).

¹³⁹ La Comissió tingué coneixement oficial del retorn de Joaquim Pujol i Santo el 10 de febrer de 1870, mentre que el seu fill, Celestí Pujol, no ho comunicà fins al gener de l'any següent MAC-Gi/CM, lligall 1/2 (sessions del 10-02-1870 i del 16-01-1871). Al llarg dels anys següents, amb comptagotes, els Pujol foren reingressant a la Comissió alguns documents i objectes que havien retingut. Vegeu: MAC-Gi/CM, lligall 1/2 (sessió del 8-04-1873).

¹⁴⁰ MAC-Gi/CM, lligall 1/2 (sessió del 22-03-1870).

Durant els anys següents Pujol es mantingué actiu tant dins de la Comissió de Monuments com en altres entitats, com la reconstituïda Societat Econòmica d'Amics del País –refundada en 1876–,¹⁴¹ però cada cop més eclipsat pel seu fill Celestí, que alhora també intervingué en la política local ocupant diversos càrrecs administratius i públics, com el de diputat provincial, l'any 1874 i, novament, el 1879. Pel que fa a les activitats intel·lectuals, Celestí no només esdevingué un dels elements més actius de la Comissió de Monuments, sinó que també participà en nombroses societats culturals, ja que fou un dels fundadors de l'*Asociación Literaria de Gerona* i col·laborà activament en la creació de la *Revista de Gerona*, a més de publicar-hi nombrosos treballs de caràcter històric.¹⁴² Tot aquest conjunt de mèrits i, perquè no dir-ho, els bons contactes que el seu pare havia teixit i, sens dubte, el fet que havia recolzat des de ben aviat el retorn dels Borbons en la figura d'Alfons XII, li permeteren obtenir, sota el patronatge de Víctor Balaguer, un càrrec a la Cort, com a secretari personal seu al Ministeri d'Ultramar.¹⁴³ I, poc després, en quedar una plaça lliure a l'*Academia de la Historia*, l'empenyé a ocupar-la, com hem vist en els primers paràgrafs d'aquest treball. Com bon fill agraït, immediatament després d'obtenir el càrrec, Celestí escrigué al seu pare per comunicar-li l'èxit amb els següents termes: “Querido papa: anoche la R[ea]l Academia de la Historia procedió a cubrir la vacante de académico de número que al morir de J. Corradi, medalla nº 29. Asistieron 21 académicos y obtuve 21 bolas blancas. El triunfo ha sido señaladísimo. No he tenido carta ninguna de U[sted], por qué razón”. Malauradament, Celestí mai obtingué resposta a aquesta missiva, atès que Joaquim Pujol i Santo morí pocs dies després, el 15, això sí, després de ser informat de l'èxit del seu cadell, la qual cosa fou descrita per la *Revista de Gerona* amb els següents termes: “El día 15 del actual falleció, víctima de una corta pero

¹⁴¹ ANÒNIM, *Memoria que publica la Sociedad Económica Gerundense de Amigos del País en el centenario de su fundación*, Gerona: Sociedad Económica de Amigos del País, Gerona: Sociedad Económica, 1935, p. 34. I també: BOP, del 03/01/1883 (llista dels socis de la *Sociedad Económica de Amigos del País*, amb més de tres anys d'antiguitat).

¹⁴² DE RIBOT, Maria Dolors, “El com i el perquè de l'Associació Literaria i de la *Revista de Gerona*”, *Revista de Girona*, núm. 75 (1976), p. 164 i següents. I també: NEGRE i PASTELL, Pelayo, “Los historiadores de la primitiva *Revista de Gerona*”, *Revista de Girona*, núm. 75 (1976), p. 207-214.

¹⁴³ En la necrològica que li dedicà el seu amic Enric Claudi Girbal, citada en iniciar aquest treball, s'insinua que la seva marxa fou potenciada per desenganys i “malquerencias”, que l'obligaren a: “buscar más dilatados horizontes y atmósfera más propicia en que extender sus vuelos”. Vegeu: CLAUDI GIRBAL, “Necrología...”, p. 19.

grave enfermedad, Don Joaquín Pujol y Santo, vice-presidente de la Comisión de Monumentos históricos y artísticos de la provincia y el más antiguo de sus individuos. El Sr. Pujol era el decano de los arqueólogos en esta capital y había prestado valiosos servicios en este ramo de conocimientos con verdadero celo, coleccionando numerosos objetos de arte y antigüedad para su gabinete especial, al par que demostró no escaso interés para la creación de nuestro Museo de Antigüedades, del que fue primer Conservador. Era correspondiente de la Real Academia de la Historia e individuo de varias sociedades científico-literarias y artísticas”.¹⁴⁴

COM A CONCLUSIÓ

A través d'aquestes breus línies hem pogut fer-nos una idea de l'evolució vital del nostre protagonista i dels mitjans que emprà per progressar socialment en la tot just implantada societat liberal. A la pràctica, la seva biografia és un exemple força típic de la manera d'actuar dels membres de la mitjana burgesia durant aquest període, els quals s'havien beneficiat de la revolució mitjançant dos camins. En primer lloc, a través de l'apropiació dels béns procedents de l'espoli del clergat regular. I, en segon lloc, per l'oferiment dels seus serveis a l'Estat, ja fos a la milícia o a les institucions públiques creades per aquest. A la pràctica, tot sovint, totes dues vies anaven de la mà. No obstant això, aquest progrés social tenia el handicap que depenia del favor polític, de manera que una mala elecció en alguna de les múltiples lluites que esclataren entre els diversos grups liberals un cop obtingueren les regnes del poder, fàcilment podia portar a l'ostracisme social, tal com li succeí a Pujol. Precisament, la seva història destaca per aquest fet, atès que per recuperar el seu ascendent dins de la societat gironina de l'època i fer-se perdonar els pecats de joventut, féu un ús molt intel·ligent de la seva afició per les antiguitats. Aquesta via havia sorgit també paral·lelament a l'establiment del nou estat liberal, que un cop victoriós utilitzà àmpliament la història com a mitjà per a justificar tant la seva existència com el control que hi exercia la nova classe social dirigent, la burgesia. Per desgràcia, en el cas espanyol, les elits governants es trobaren amb el problema de no comptar amb funcionaris formats per a desenvolupar la seva activitat i, a més, no van tenir cap mena

¹⁴⁴ *Revista de Girona*, apartat *Notícies*, número del mes de maig de 1885.

de voluntat de destinar recursos a preparar-los. En conseqüència, per fer aquesta important tasca depenien dels erudits i col·leccionistes particulars, que la desenvolupaven a canvi de prestigi i reconeixement social en l'anomenada administració honorària. Pujol, expulsat del paradís de les elits dirigents, fou prou hàbil per a reconèixer aquesta opció i abocar-s'hi de cap, de manera que en un període relativament breu de temps recuperà la seva posició precedent i, fins i tot, per ascendir ja que assolí importants càrrecs polítics que requerien una total confiança dels governants, com ara l'alcaldia de la capital provincial.

[Recepció de l'article: 21-1-2015]

[Acceptació de l'article: 29-6-2015]